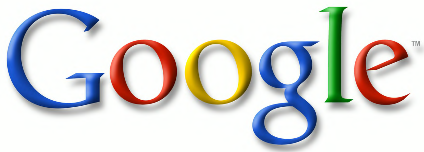

ZEDEN en GEBRUIKEN

AAN DE

ZAANSTREEK

door

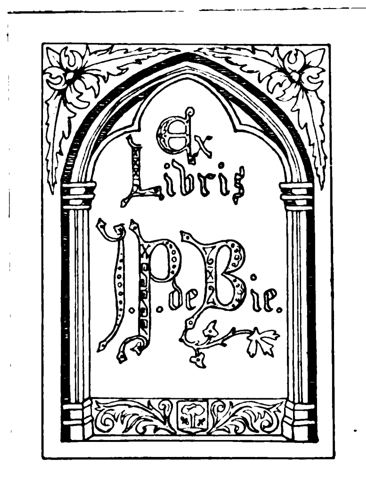
Dr G. D. J. SCHOTEL.

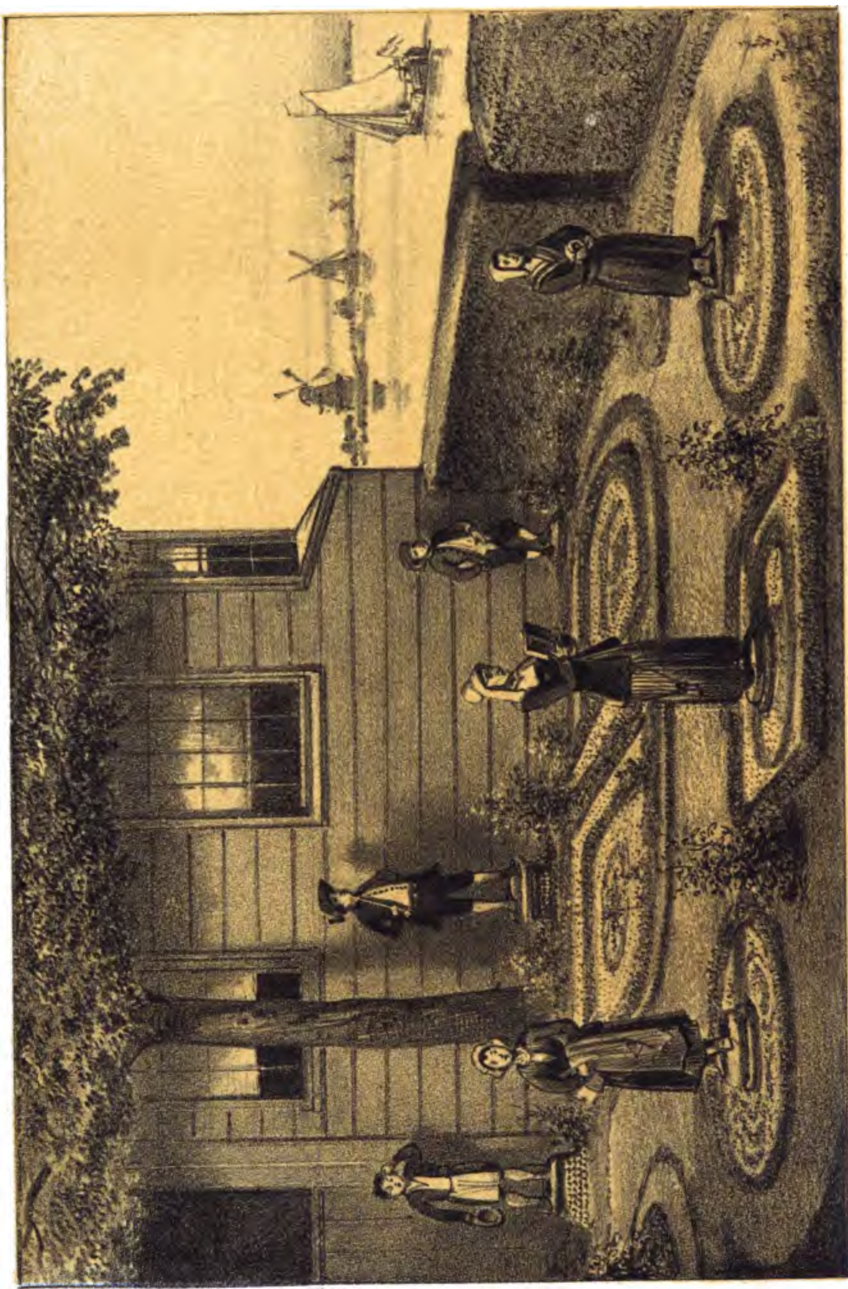

HAARLEM,
KRUSEMAN & TJEENK WILLINK.
1874

HIERONYMUS
ANDOVER-HARVARD
THEOLOGICAL LIBRARY

5E 8

Ex Libris
J. P. de Bie.

ZEDEN EN GEBRUIKEN

AAN

DE ZAANSTREEK

DOOR

DR. G. D. J. SCHOTEL

UITGEGEVEN NAAR AANLEIDING VAN DE TENTOONSTELLING VAN ZAANLANDSCHE OUDHEDEN EN MERKWAARDIGHEDEN, GEHOUDEN TE ZAANDAM IN AUGUSTUS EN SEPTEMBER 1874.

HAARLEM
KRUSEMAN & TJEENK WILLINK
1874.

AAN

Mr. A. GREEBE,

BURGEMEESTER VAN ZAANDAM, VOORZITTER DER COMMISSIE VOOR DE TENTOONSTELLING VAN ZAANLANDSCHE OUDHEDEN EN MERKWAARDIGHEDEN.

Het waren de Uitgevers, die mij tot dien arbeid opwekten, en mocht ik, meer aan de boorden der Merwe dan aan die der Zaan te huis, eenige oogenblikken voor die taak teruggedeinsd hebben, mijn liefde voor de vaderlandsche oudheidkunde, gepaard aan de begeerte om, naar mijne krachten, iets bij te dragen tot uitbreiding der kennis van de zeden onzer vaderen, maar vooral de hoop dat het mij aan geen hulp en voorlichting zou ontbreken, bewogen mij die te aanvaarden. Die hoop is niet beschaamd geworden. Toen ik met den Heer Last, die de taak op zich had genomen eenige voorwerpen, naar mijne keuze, af te beelden, de Tentoonstelling bezocht, werd ik niet alleen door de Commissie hoogst welwillend ontvangen, maar werd mij alles toegestaan wat mijn arbeid kon bespoedigen en verlichten. Zij zelve was mij tot gids door de ruime vertrekken en verklaarde mij hetgeen men in geen boeken beschreven vond of mij duister was. Openlijk breng ik Haar mijn dank toe, en ook aan U, die door uwe tegenwoordige en vroegere betrekking tot deze streken zoo grondig met haar bekend, — met name noem ik hier de heeren Prins, van Vleuten, Sepp, de Vries en anderen, — mij wel wildet voorlichten.

Men verwachte hier echter geen geleerd geschied- en oudheidkundig werk over de Zaanstreek: dat hebben Soeteboom in de 17de en Honig in deze eeuw reeds gegeven. Vooral zijn de verdiensten van den laatstgemelde omtrent de Geschiedenis der Zaanstreek verre boven mijn lof, en ik weet niet wat meer te bewonderen, zijn ijver in het verzamelen (want een groot gedeelte van hetgeen ten toon is gesteld berustte in zijn kabinet) of zijne nauwkeurigheid in het beschrijven. Had het Gode behaagd zijn zoo nuttig leven te verlengen, geen ander dan hij zou thans de pen hebben gevoerd; nu treed ik in zijne plaats en, voorgelicht door zijn arbeid, waag ik het de taak, die hij alleen waardiglijk had kunnen vervullen, te aanvaarden.

HET HUIS.

Wij vangen onze taak aan met de beschrijving van het huis, het tooneel van het leven en werken van den bewoner der Zaanstreek, de kleine wereld waarin hij zich bewoog. Wel voerde het niet zijn wapen of naam in den gevel, gelijk de woningen der grooten in de steden, ja geen huis droeg den naam des eigenaars op het kleine kozijn, maar hij had het toch niet minder lief, dan zij het hunne hadden. Het was zijn eigen huis, hem dierbaarder dan goud, dat hij verzorgde en versierde, maar dat toch het huis bleef, zoo als zijne vaderen het gekend en bewoond hadden. Niet van kostbare steen was het opgetrokken, maar van hout, wijl dat materiaal, ten gevolge van den grooten handel in hout en de talrijke houtzaagmolens goedkooper was dan steen; zelfs werden in den aanvang kerken en torens van hout gesticht.

Daar er geen keur op het bouwen bestond, plaatste de bouwheer zijn huis waar en zoo hij het goed vond, 't geen ten gevolge had, dat het eene huis voor het andere uitsprong, zoodat de reizigers te recht gewaagden van »onregelmatig gebouwde dorpen aan de Zaan", dorpen, waarin de huizen links en rechts, schots en scheef, of zooals het heette »inverdan" schuins en dwars geplaatst of liever daarheen geworpen waren.

1

Volgens Jacobus Borstius waren de huizen in den aanvang slechts hutten met strooien daken, zonder schoorsteenen, met luiken boven in de daken, die men naar de windstreek open of dicht kon trekken. Later werd het luik door een schoorsteen en het stroo door pannen vervangen. Nog diep in de 17de eeuw vond men in de voornaamste steden strooien daken, doch de menigvuldige branden deden de regeeringen besluiten, het leggen van nieuw stroo bij keuren te verbieden.

De huizen, die allengskens de hutten vervingen, bestonden uit ééne verdieping en waren laag van zoldering, en wijl de daken, die zolder en vliering dekten, schuins opliepen, hadden de voor- en achtergevel denzelfden vorm en liepen aan beide zijden met eenen spitsen gevel of zoogenoemden makelaar uit. Zij werden eerst van buiten geteerd, later bont, meestal donkergroen geverwd, 't geen ze een somber voorkomen gaf. Men is het echter niet eens, waarom de Zaanlander bij voorkeur deze kleur koos: volgens sommigen is zij het best tegen den invloed van lucht en weder bestand.

De meeste woningen bestonden slechts uit ééne verdieping en bevatten één vertrek, dat tevens tot keuken diende. In dit vertrek bevonden zich de toegangen tot een kleine opkamer, die tot slaapvertrek diende en door een trap met den zolder gemeenschap had, en tot een kelder, waarin men langs een houten trap nederdaalde. Meer aanzienlijke huizen hadden twee ingangen, van voren en van achteren een, welke laatste, den ganschen dag geopend, bij voorkeur gebruikt werd, en twee vertrekken, het zomer- en winter-, ook wel Noorder- en Zuider-, Ooster- en Westervertrek (want de huizen werden naar de windstreeken gebouwd) geheeten, met een aangebouwde keuken, snuiver of kombof (eene verbastering van kombuis). De voordeur, die in het midden der beide ramen aan de voorzijde werd gevonden, reikte niet tot den grond en was slechts met een trap te naderen. Zij diende meer tot sieraad dan tot gebruik, en werd slechts bij twee gelegenheden, als een der

bewoners uit het huis trouwde of ten grave gebracht werd, geopend. Men noemde haar de dooddeur, volgens Honig niet omdat het lijk er door naar het graf werd gedragen, maar omdat er weinig gebruik van gemaakt werd en zij dus voor den bewoner als dood was. Ook in andere streken van Noord-Holland werd de voordeur alleen bij plechtige gelegenheden geopend. Zelfs had men in sommige woningen een bedstede, waarin de doodkist werd geplaatst en de jonggehuwden den huwelijksnacht doorbrachten:

„Het is seer wys bedacht (*meenden onze ouden*) al van zyn jonge jaeren,
„Het leven aen de doot en zyn gedacht' te paeren,
„Te dencken aen het lot dat elck ten deele valt,
„Oock als de lieve jeught in lusten ligt en malt.

Vanhier ook het algemeene gebruik om in de bruidsdagen het doodhemd en de doodmuts te vervaardigen en zich den eersten huwelijksnacht in dat gewaad te hullen.

Doch keeren wij naar de Zaan terug. De kamer, die aan de voordeur grensde, bleef even als deze doorgaans gesloten. Zij was de beroemde pronkkamer, het beste deel, waarvan een onzer dichters zong:

„Wat praalt ge o Rome op de grootschheid uwer zalen,
„Zy kunnen by het schoon van 't pronckvertrek niet halen,
„Wat stoft ge trotsch Atheen op uwe tempelgangen,
„Meer waerd is dit vertreck den lof van dichtren sangen,
„Die maer in Hollant quampt en heeft dat deel bezocht,
„En van dit wonderwerck doen galmen gansch de locht;
„Comt, comt, en reist naer hier o uyttenlandsche vrouwen,
„En comt dit Hollants pronck eens naer den eisch beschouwen,
„En segt het, hebt ghy ooit een schooner werck gesien
„Als 't geen uw Hollands const en ryckdom aen comt bien?
„Wat uytgesocht juweel, wat keur van porcelainen,
„Siet ghy nyet voor uw oog in deese cast verschynen;
„Japans en Chinas ryck en hebben toegebragt
„Tot Hollands weeldrigheid en overschoone pracht.
„Hier hebt ghy kust en keur van schoone schilderyen,
„Hier kunt ge u in 't groen van berg en dal vermeyen;
„Hier siet ghy 't wolligh schaep, de vetgemeste os,

„De bonte kaketoe, het fier en weeldrich ros;
„De kast van sacredaan is vol van zijgewaden,
„De ebbehouten kist is ryck met goud beladen,
„En wat nog meer gesegt, het is een Edenhof,
„Ver boven mijn begrip, ver boven mynen lof.

Na zulk eene beschrijving aarzelen wij schier de Zaanlandsche pronkkamer te betreden en de voorwerpen te beschouwen, die zich aan ons oog vertoonen. Doch de oude zanger bevond zich ook in de pronkkamer van een burgemeester van Dordrecht, in de 16de eeuw; wij daarentegen wenschen een kijkje te nemen in een Zaanlandsche uit den aanvang der 19de. Wij wagen het echter niet haar zonder gids te betreden, en doen zulks aan de hand van den verdienstelijken Honig, die ons zoovele treffelijke tafereeltjes uit het leven aan de Zaan heeft nagelaten. Zij grenst aan den weg en is daarvan door een kleinen bloementuin, zooals men er aan de Zaankanten steeds voor, tusschen en achter de huizen vindt, afgescheiden. Vroeger waren de pronkkamers sombere vertrekken, daar het licht er door bont met vogels, molens, schepen of andere voorwerpen beschilderde en in lood gezette glasruitjes inviel; thans echter zijn de vensters breeder en de ruiten grooter, en stroomt bij het openen der luiken het volle daglicht er binnen. Ons oog valt terstond op de donker eikenhouten wanden en de fijne geele met zwarte streepen en vakken afgewisselde spaansche matten, die reeds in de 17de eeuw onze vloeren bedekten en zóó glad gewreven waren, dat men ze slechts met voorzichtigheid kon betreden, en de kinderen er de eerste lessen in het schaatsenrijden op ontvingen. Midden in het ruime vertrek stond een tafel met marmeren blad en kunstig gebeeldhouwden voet. Vroeger zal men aan de Zaan, even als elders, stevige met snij- en beeldhouwwerk versierde eikenhouten ronde of langwerpige, of met verschillende, soms door uitstekende meesters beschilderde of wel met borduurwerk overtrokkene flap-, klap- of slagtafels gebruikt hebben. Later verving men de beschilderde — met glad-

houten planken en hing de eerste als schilderijen aan den wand. Op oude inventarissen komen ook met sacredaanhout en ivoor ingelegde, porseleinen en O. I. verlakte tafels voor, waarop dan doorgaans een kostbaar kistje of een prachtig porseleinen theeservies op een bruin noteboomhouten blad met gebeeldhouwden rand geplaatst werd. Aan de eene zijde der kamer stonden sacredaan- of notenboomhouten stoelen met hooge ruggen en welgevulde trijpen kussens, waarop allerlei figuren en wapens waren geborduurd of gestikt; later bekleedde men de zittingen en de leuningen met groen of rood fluweel, terwijl de rug van den stoel keurig besneden of met beeldhouwwerk versierd was. Boven de stoelen hingen schilderijen, die portretten, gezichten op de Zaan, schepen en molens verbeelden; zeldzaam echter vond men aan de Zaan een goed schilderij, terwijl de pronkkamer van den burgemeester van Dordrecht met kunstjuweelen van Cuip, Schalcken, Hoogstraten, Maas, Bol en andere kapitale meesters was versierd. Aan de zijde van den gang stond de porseleinkast, die in geen pronkvertrek mocht ontbreken. Zij was van wortel-, sacredaan- of notenboomenhout, meer breed dan hoog, maar rijk besneden, had glazen deuren en een breede oploopende kuif, waarop een zoogenaamd kaststel van drie blauw porseleinen potten en twee bekers prijkte. Wij zullen haar later openen en haren inhoud beschouwen; het zij thans voldoende te vermelden dat zij slechts blauw porselein van de fijnste soort bevatte, gelijk de benedenkast waarop zij rustte, achter hare keurig besnedene deuren, even zoo kostbaar glaswerk verbergde. Ook van deze gewagen wij later, gelijk mede van het gekleurde en Delfsche porselein, dat zoo in de opkamertjes, het aan de pronkkamer grenzend klein vertrek met de dooddeur, als in de schuinte van het dak, in verschillende kasten bewaard werd. De meesten dezer kasten waren van verschillende vormen, van onderscheidene houtsoorten vervaardigd, met of zonder beeldhouw- en snijwerk, soms met vier of zes keurig beschilderde deurtjes, alle met het onmisbare kaststel, doch niet altijd met kommen,

bekers, pullen en potten, maar met vreemd gefatsoeneerde vogels en andere voorwerpen prijkende.

Of men in de Zaansche woningen ook wortelhouten kabinetten met Japansche waschschotels en kolossale potten tusschen hunne hooge pooten en de zoo bekende groote Oostindische kasten met koper of zilver beslag en grauw laken overtrokken vond, kan ik niet bepalen. In deze pronkkamer ten minste vond men ze niet, maar wel een dier kostbare, zware, breede, diepe, fraai bewerkte, rijk besnedene en met sacredaan en ivoor, soms met zilver en schilpad ingelegde kasten met twee of vier soms met zes deuren en eene lade van onderen, die men nog vaak in Noord-Holland, ook nadat honderden van daar naar het buitenland vervoerd zijn en thans vorstelijke kabinetten ten sieraad verstrekken, aantreft, en vroeger ook door de bewoners der Zaanstreken vervaardigd werden. Men bewaarde er aan de eene zijde het kastlinnen in, aan de andere zijde en in de laden de kostbare zijden gewaden. In de Zaandamsche pronkkamer vond men ook een bruinhouten latafel met zoo al geen zilveren, ten minste zilver schijnende sloten en hengsels, met een kabinetje, een miniatuur der latere spiegelkabinetten er op. Boven een kunstig gebeeldhouwd kastje op gedraaide pooten, dat den later te beschrijven zilverschat bevatte, hing de breede spiegel met zijn ebbenhouten karetten of vergulde lijst. Van spiegels werd, zoo aan de Zaankant als elders, veel werk gemaakt. Op oude inventarissen worden metalen spiegels met kristallijnen, kristallijnen spiegels met zilveren lijsten, spiegels van venetiaansch glas met ebbenhouten en doffe glazen lijsten met zilveren lustres vermeld. Of men ook deze spiegels aan de Zaan vond, is mij niet gebleken, maar wel had men er van hoekigen vorm, die de mat geslepen figuren, waaruit de randen waren samengesteld, aardig tegen het heldere glas deden uitkomen. Het bovendeel werd door ineengevlochten letters als van een bloemkrans omgeven, het benedeneinde prijkte met een wapen, alles op dezelfde wijze als de randen bewerkt; aan het ondereinde waren zij van een

zilveren armblaker en een dito plaatje voorzien. Sommige dezer spiegels hadden, in plaats van een wapen, den naam van een schip, molen, of eenig ander sieraad. Er waren er ook, die in het bovenstuk een fraaije afbeelding van het Weeshuis te Zaandam, een Zaandijker veerschuit, een boerderij of eenig ander voorwerp, aan het dagelijksch leven of bedrijf ontleend, vertoonden. Zulke spiegels hingen weleer in de pronkkamer, maar zijn nu naar de huishoudkamer verbannen. — Doch keeren wij nog even naar het zilverkastje terug, waarop men een fraai getuigd scheepje of een molentje ziet staan, en dat verschillende laden heeft, die het tafelzilver bevatten. — Tusschen die laden, in het midden der kast, ontdekt men een effen vlak met een verborgen deurtje in het midden. Een enkele druk op een verborgen veer doet dit deurtje openspringen en een kistje van Japansch lakwerk met laadjes te voorschijn komen, waarin de juweelen, gouden en zilveren kleinoodiën der huismoeder bewaard worden. Honig, die dit kistje uitvoerig beschrijft, wijst ons ook nog op den bruinhouten pultrum en den in juchtleder gebonden folio Statenbijbel met koperen sloten en beslag, soms met gekleurde platen en massief zilveren krabben en hoeken, den familiebijbel, op welks eerste bladzijden men de reeks der voorouders, de geboorte- en sterfdagen der familieleden schreef, aanteekeningen die tot heden toe vervolgd worden, en voorts op het kostbare ledikant, dat, in zeer enkele huizen voorkomende, een groot deel van een der zijden der kamer beslaat. Het is, gelijk alle oude ledikanten, ruim en breed. »De geel damasten gordijnen hangen van den ruimen met pluimen versierden hemel af en plooijen zich, door roode banden vastgehecht, aan de gebeeldhouwde stijlen, en beschermen het donzen bed." »'t Is," vervolgt hij, »of men een altaar ziet, zoo hoog zijn de zachte kussens met hunne met kant omboorde sloopen er in opgestapeld, en het witte linnen schakeert zich aardig met de gekleurde dekens." Zulke ledikanten waren voorwerpen van groote weelde in een oud Hollandsch gezin. Wij ontmoeten

ze met hemels, die met rijk beeldhouwwerk, het familiewapen in het midden en beelden aan de hoeken, voorzien, op gedraaide of koperen pilaren, op den met beeldhouw- en snijwerk overladenen bak rusten, welke laatste »als een troon op een verheven voetstuk staat." »Ze schijnt een gulden troon op diamanten stijlen!" De opgerolde of schuins geplooide zijdamasten of goudlaken gordijnen laten ons een blik werpen op het fijne met fraaie kanten omzette linnen en de zware spreiden van kostbaar sits of Lyonsche zijde; doch nevens zulke ledikanten staat niet, gelijk bij het onze, het sierlijke beddetafeltje, en aan de zijde hangt geen koperen beddepan noch lange veger met kunstig gedraaiden steel. Sommige dier beddepannen vertoonen ons tooneelen uit het herdersleven, of stellen bijbelsche geschiedenissen voor; de verdere noodige gereedschappen zijn van fijn tin, soms van zilver. Zulke ledikanten worden even als het porselein, het zilver en de kleinoodiën, kleederen en linnen, nooit of zeer zeldzaam gebruikt; de Bijbel alleen geopend om er een geboorte- of sterfdag in aan te teekenen of bij een lijk uit voort te lezen. Slechts nu en dan wordt ook de pronkkamer ontsloten, en wellicht was het vroeger aan de Zaan, even als in geheel Noord-Holland, een hooge gunst tot dit Heilige der Heiligen te worden toegelaten.

De dichters noemden dit vertrek »der vrouwen afgod", en de leeraars vermaanden haar »aftestaen van alle hoovaerdij op kostelijke sieradiën, pronck en praal, en heure harten te hechten aan het eenige goed, waerop de onsterfelijke ziel zich mag verhoovaerdigen."

Heeft de pronkkamer het uitzicht op den weg, de achter- of huishoudkamer op de rivier of den tuin. Ook deze willen wij, door denzelfden vriendelijken gids geleid, een kort bezoek geven.

Het vertrek dat wij betreden, is, even als de pronkkamer, laag van verdieping, de grond met matten of geschilderd zeildoek belegd, de wand met wagenschot bekleed. Zulks zijn

de wanden niet overal. Elders vindt men behangsel, linnen of doek met bijbelsche geschiedenissen of onderwerpen uit het bedrijvig leven, of wel schepen en schuiten, boeiers, jachten, min of meer kunstig beschilderd. Zoo worden o. a. nog bewaard een op linnen geschilderd behangselvak, voorstellende een gezicht op eene Middellandsche zeehaven met het schip Margaretha, alzoo naar des eigenaars dochter genoemd, en drie paneelen: het vertrek, de visscherij en de tehuiskomst van den Groenlandsvaarder Klaas Taan en Zoonen (1765—1772), voornaam koopman te Zaandam. De meubelen zijn meer solide dan sierlijk, de eikenhouten stoelen hebben stevige hooge ruggen en matten zittingen, de tafel, van hetzelfde hout, is met tafereelen uit het bedrijf en den handel beschilderd. Dit zijn ook de slag- en andere tafels en tafeltjes, die hier en daar tegen den wand staan. Zoo ziet men er met landschappen, olie- en papiermolens, schuiten, schepen, het oude gemeentehuis te Koog, tooneelen uit het leven van den Groenlandsvaarder en de walvischvangst. Zelfs de salontafeltjes zijn met diergelijke voorstellingen beschilderd. Meer nog dan deze boeit ons de tegen de zoldering golvende schoorsteen met zijne breede vleugels, waarin blauw gekleurde tegelsteentjes van Delfsch fabriekaat zoo dicht en gelijk met elkaêr zijn gemetseld, dat het een geheel toeschijnt, in verschillende vakjes afgedeeld, op welke een vlug penseel een reeks van bijbelsche voorstellingen schilderde. In vroegere jaren werden ook de muren van het vertrek met tegeltjes bezet, die niet alleen met bijbelsche geschiedenissen en verschillende figuren, als menschen, dieren, huizen, landschappen, maar ook met spreuken, rijmen, geboorte- en sterfjaren beschilderd waren. Men had ze van verschillende soorten en kleuren. Sommigen waren zelfs uitmuntend van teekening, en niet zelden waren uitstekende meesters aan de tegelbakkerijen verbonden. »Hoe kunstig," meldt le Francq van Berkhey, »deze steentjes eertijds beschilderd werden, kan men daaruit eenigzins afleiden, dat een schetsje of teekening van den steenschilder A. ter Himpel, 't welk hij voorheen

tot een model voor een steentje geteekend had, nog heden (1771) met den prijs van ƒ 20 tot ƒ 30 betaald wordt." De teekeningen die voor de tegels der Zaanstreek moesten dienen, werden van daar naar de bakkerij gezonden. Zij toch stelden even als de borden en ander aardewerk, molens, visschers, Groenlandsvaarders, de walvischvangst, een scheepstimmerwerf of gezichten op de Zaan en andere zaken, die vooral tot het dagelijksch bedrijf en de scheepvaart betrekking hadden, voor. Niet altijd nam de metselaar bij het plaatsen der tegels de chronologie in acht, waardoor een groote verwarring ontstond in de geschiedenis van het O. en N. T. Soms gaven zij zeer koddige voorstellingen aan ernstige gebeurtenissen. Zoo maakt Honig van een steentje gewag, de hemelvaart van Christus voorstellende, waarop zich op den berg een paar achtergelaten muilen vertoonen. In het middenvak van den schoorsteen vond men niet zelden een medaillon of, wilt ge, eene schilderij, die doorgaans een zee- of oevergezicht, een tafereel uit de walvischvangst, een molen of iets dergelijks met het bedrijf of beroep van den huisheer in verband, voorstelde. Dit medaillon bevatte ook wel de namen en den ouderdom van pas gehuwden of van hen, die een koperen, zilveren of gouden bruiloft gevierd hadden, met toepasselijke rijmpjes. Zoo las men op een, na vermelding van de namen der gehuwden en den datum der feestviering,

„Zy mochten na een vyfentwintich jaren
„Op nieuw door Godes zegen paren;

en elders:

„Wy kinderen hebben dat met vreugt
„Geschonken in ons jonge jeugt;

of

„Dit staat ter eere van vader en moeder by,
„Opdat het nooit vergeten zy.

Soms werd wel eens het gansche medaillon door een familie- of dorpswapen of een schip ingenomen. »Zoowel het aanbrengen

dezer tegeltjes voor den schoorsteen als het medaillon, getuigt een beschrijver der Zaanstreek, was niet zelden een waar kunstwerk. Er werden dan ook slechts weinige op éénen dag gelegd, en menig metselaarsbaas uit onze dagen zou zich over de fraaiheid zoowel als over de degelijkheid der bewerking verwonderen." Aan weerszijden van zulk een schoorsteen was het benedendeel van den vleugel iets vooruitstekende en door een marmeren plaat gedekt. Aan den eenen kant, waar de gewone zitplaats van den heer des huizes was, stond nevens den tinnen tabakspot de goudsche pijp op het »hoogje", terwijl aan den anderen kant de huisbijbel en eenige boeken lagen. Sommige schoorsteenen, vooral in de pronkkamers, waren van boven en aan de zijden met lof- en krulwerk versierd en rustten op gedraaide kolommen, terwijl in het midden een min of meer kunstig op doek of hout geschilderd, wederom aan het bedrijf van den huisheer ontleend tafereel, of wel de schepen waarmede tochten naar Groenland waren ondernomen, werden voorgesteld, en op den breeden italiaanschen bodielje marmeren schoorsteenmantel kostbaar Japansch of Chineesch porselein was uitgestald. Zulk een mantel werd weleer in een huis in de Molenbuurt aan de Westzijde van Zaandam gevonden. De mahoniehouten, sierlijk besneden portebrisée uit hetzelfde huis, waarvan het lofwerk twee schilderstukjes, zoogenaamde grauwtjes omvatte, doen ons echter vermoeden, dat dit gebouw niet in den ouden Zaanlandschen stijl was opgetrokken.

De echte Zaanlandsche schoorsteenen waren rijkelijk met gladgeschuurde koperen knopjes voorzien, waaraan voorwerpen van dagelijksch gebruik waren gehecht, en onder dezelve bevond zich de haard, waarin daarenboven nog een ijzeren »vierkant" voor het vuur, die bij behoeftigen den geheelen haard uitmaakte en uit een oude molenzaag, »zaagje" genoemd, is samengesteld, alles rustende op en omgeven door spiegelheldere koperen en ijzeren platen, welk een en ander bij het helder geflikker van turf en beukenhout, steeds in de ruimte gebruikt, een aangenaam

en vroolijk gezicht opleveren. Een luchter van koper was voor den schoorsteen aangebracht, en aan de zijde vond men groote stukken kurk, om die onder de voeten te leggen, als men 's avonds er bij zat. Van den schoorsteen wendde zich ons oog naar het kostbaar porselein, staande op het lijstwerk dat het degelijk geverwde en met pilasters versierde eikenhouten beschot kroonde; naar de menigte kleine kasten met beschilderde of glazen deurtjes met of zonder zware eikenhouten vooruitspringende lijstjes, waarachter Delfsch aardewerk geschakeerd stond, die zich deels aan den schoorsteen sloten en deels door het gansche vertrek verspreid waren. Behalve deze »bondjes" (zoo worden zij genoemd) en het mahoniehouten hangkastje (huishoudstertje) vindt men nog andere kasten, die minder rijk besneden en met minkostbaar hout ingelegd dan die in 't beste deel, echter niet minder geriefelijk en tot dagelijksch gebruik geschikt waren, waartoe ook de zoogenoemde Assendelfsche kast met allerlei tafereeltjes beschilderde kastjes en een opening van boven, en de antieke houten Jisperkast met zes met bijbelsche figuren beschilderde deurtjes dienden. Onder de voorwerpen die wij tegen den wand zagen hangen, waren er enkelen die onze opmerkzaamheid verdienden en even als het porselein met allerlei voorstellingen uit het huiselijk leven of bedrijf beschilderd of besneden waren, zoo als de glad en mangelplank of handmangel, een langwerpig vierkant plankje met een afzonderlijke rol, die slechts voor klein goed gebruikt werd. Op sommige dier mangels zijn de namen der eigenaars gesneden, andere zijn glad of beschilderd. Op de Tentoonstelling [1] was er een, blijkens de inscriptie »vervaardigd door Jan Dirks Hanjons, Kuiper op een schip van de Groenlandsche visscherij, als boelgaaf geschonken aan Lysbet Dirks—Kramer, Anno 1792". Op andere zijn de volgende inscriptiën gesneden: »Was wit U kleeren, mangelt saftgens veere, 1670. Cornelis en Go-

[1] Gehouden te Zaandam in Augustus en September 1874.

verke Abels" — »Schon gewassen en net gevouwen is en sirat voor de vrouwen; was wit en mangel glat, of 'k slaa jou met mangelbort voor jou ... Mareye Jans. An. 1760," en op eene van 1680 leest men: »Wast wit, Mangelt snel, wacht u van sonden, soo doet gy wel." Op een andere prijkte het wapen van Oostzaan, 1758. — Een ander voorwerp dat onze aandacht boeide was het knipbord of de knipplank, even als de mangel met snijwerk, zoo als een el, schaar en andere voorwerpen tot het knippen dienende, of de namen der eigenaars; het houten mandje, met allerlei figuren er op gesneden (1754); de baleinen hengsel- of boodschapmand, de keurig besneden el, de antieke borstel met geborduurd handvatsel, het pochbord (een soort van spel), die allen met een aantal schilderstukjes — portretten, gezichten op de Zaan, molens, de walvischvangst, de Groenlandsvaart voorstellende — de wanden versierden, terwijl in de huizen der gegoeden de »rooktafel" naast den schoorsteen stond.

Wij zouden den lezer vermoeijen met de optelling van andere voorwerpen van dagelijksch gebruik, die wij hier en daar op de tafeltjes en in de hoeken van het vertrek aantroffen. Het zij genoeg te vermelden dat er geen voorwerp is, dat de aandacht niet boeit, of door keurig snij- of door schilderwerk op de zeden en gewoonten en het leven der Zaanbewoners betrekking hebbende. Dit snijwerk vindt men ook op de koffij- en theebladen, trek- en melkpotten, hetzij van porselein, Delfsch aardewerk of tin; terwijl meest alle stoven meesterstukken van snijwerk zijn. Waarheen men zijn oog richt, kan men zich het vroegere en latere leven der bewoners van de Zaan vertegenwoordigen, getuige zijn van hun handel en wandel, bedrijf en gerijf. Elke huiselijke bezigheid ziet men hier afgemaald, en wat het meest te verwonderen is, »de gebruiken en zeden", zegt Honig, »zijn meerendeels dezelfde gebleven, dezelfde sieraden, hetzelfde huisraad, dezelfde manieren, dezelfde taal, zoodat, indien iemand uit de 17de eeuw uit den doode

verrees, hij behalve in de kleeding weinig of niets in de 19de zou veranderd vinden."

„Gehecht is 't Zaenlandsch volk (*zong reeds een dichter uit de* 18de *eeuw*)
aen hun beroemde streken,
„Wat vroeger werd gebruikt is niet van hen geweeken;
„Het ondermaansch verkeert en alles keert tot asch,
„Maer die de Zaan bewoont en blijft hetgeen hij was."

Voor wij het vertrek verlaten, werpen wij nog een blik op de ramen en vensters, des zomers met gordijnen behangen en van onderen met horretjes voorzien, die hier en daar echter reeds door de met landschappen beschilderde chassinetten vervangen zijn; op de aan de zoldering door allerlei figuren omringde bloem, eene herinnering aan de oude vaderlandsche spreuk »alles onder de roos"; op de hooge bedstede, behangen met groen saaijen, door rood passement afgezette gordijnen en het daarbij behoorende eikenhouten bedbankje met gedraaide pooten, dat op de oppervlakte kunstig besneden of met allegorische of bijbelsche tafereelen, een spreuk of een rijmpje beschilderd is. Vroeger hadden die bedsteden houten deuren, en waren nog veel hooger, zoodat ze door laddertjes moesten bestegen worden, inwendig met eenige krebben en van onderen met een »coets" of laden tot slaapplaatsen voor kinderen voorzien, zoodat zij tot slaapvertrek van een geheel gezin dienden. Sommige bedsteden hadden de gedaante van een aanrecht.

Doch vooral trok onze aandacht het staande horologie in notenhouten kast met beweegbare figuren in een idyllisch landschap. Wanneer het slaat, wordt niet alleen het oor op een vroolijk deuntje vergast, maar er komt leven in het landschap, de haan kraait, de kippen pikken haar voer, de koe graast, de hengelaar haalt een baarsje op, de boerendeern melkt, de zwanen verheffen hunne halzen, de molen maalt. Bovendien zijn er de maanden van het jaar, dag en datum op aangewezen. Deze klok was van Zaandams maaksel, gelijk meest alle klokken aan de Zaan door inboorlingen vervaardigd werden. Zoo waren

D. Engel te Westzaan, R. de Jong te Zaandam, Jan Koogies te Wormerveer, D. Tuhuyzen te Oost- en J. Koppius te West-Zaandam, Cornelis van Rossem aan de Koog, in hun tijd bekende klokkenmakers, ook van Hollandsche en Friesche klokken, die evenwel voor de staande moesten wijken en naar de keuken werden verbannen. Ook onder de laatste vindt men prachtexemplaren, wier slag op bedriegelijke wijze den koekoek nabootst. Even als de fraai beschilderde turfpomp of kist nevens den schoorsteen, hebben de klokken hunne vaste plaats in de hoeken der kamers, waarin men nog verscheidene deuren opmerkt, die naar opkamertjes leiden, welke even als de afgeschoten vertrekjes op den beschoten zolder, met slaapsteden voorzien en gemeubeld zijn. Soms wordt de zolder ook tot bergplaats of magazijn gebruikt. Soortgelijke huizen worden er heden nog gevonden, doch zij zullen allengskens, met de oude zeden en gewoonten, verdwijnen en voor andere in den tegenwoordigen stijl plaats maken. Reeds in het midden der vorige eeuw begon men bij het veranderen der huizen een anderen bouwtrant aantenemen, moest menige ouderwetsche gevel vallen en voor den nieuweren en breeden stijl plaats maken, en in stede van de sierlijk gedraaide spits zag men er onnatuurlijke bloempotten of andere houtversieringen op prijken. De voordeur van zulk een huis was evenwel niet zelden een pronkstuk van snijwerk. In elk deftig koopmanshuis vond men de symbolen van handel en nijverheid in het bovenlicht der deur, en soms prijkte het sprekend wapen van het bedrijf der bewoners er boven.

Even als vroeger op de houten gevels het bedrijf van den bewoner werd afgebeeld (men heeft nog een houten gevelstuk, het rietdekkersbedrijf voorstellende), zoo geschiedde zulks later op gevelsteenen en deurramen. Zoo vindt men nog een gevelsteen van een apotheek met de geschiedenis van den Barmhartigen Samaritaan, een ander met een zeilreederij, een deurraam met het interieur van een grutterij. Winkeliers stalden hunne goederen onder luifels uit en hadden geschilderde

uithangborden met toepasselijke opschriften en de woning van den chirurgijn en barbier werd door den rood, wit en blauw beschilderden laatstok aangeduid.

Tot de eigenaardigheden der Zaanstreek behooren nog de menigte tuintjes, die de houten woningen geheel of gedeeltelijk omringen en van den openbaren weg of de rivier door een houten hek of een heg zijn gescheiden. Deze tuintjes zijn doorgaans klein en smal, en versierd met bloemen en tot allerlei figuren geknipte of gefatsoeneerde palm.

Men vond diergelijke tuintjes nog in de XVIII[de] en in het begin dezer eeuw schier overal ten platten lande. Wij hebben ze gezien, die slechts eenige ellen in 't vierkant besloegen, waarin zich niet alleen een menigte met zand en schelpen bestrooide paadjes bevonden, door kunstig geschoren hegjes omgeven, maar waarin perkjes, tot hartjes en waaijertjes gesneden, met beeldjes en kluisjes waarin kluizenaartjes, stroompjes met bruggetjes, gevonden werden; aan het einde stond een zomerhuisje, in het midden een beeld of een fontein. Ook vond men er soms bergjes, heuveltjes, ja ruïnen van oude sloten in. Zij waren aangelegd in den smaak der groote tuinen en buitenplaatsen onzer vaderen ten tijde van Lodewijk XIV. Geen tuintje was aan de Zaan zoo klein of het had een bleekveld; want geen Zaansche vrouw zou op den marktdag, als haar man naar stad was, haar wasch uit het huis en het oog hebben willen laten gaan, hoe beroemd ook de Zaanlandsche bleekerijen waren. Zij, die over een grooter erf konden beschikken, hadden het bleekveld met een steenen of marmeren beeld in het midden van den tuin. Het bleekveld was het middelpunt waarop alle laantjes uitliepen en dat alle perken omringde. Meer dan de overige tuinen trok echter de zoogenoemde koralentuin te Zaandijk, die op grooter schaal dan gewoonlijk het beeld van vroegeren smaak bleef bewaren, de aandacht. Zij voert dien grootschen titel naar de met veelkleurige, zeer kostbare koralen ingelegde perken, in wier midden zich een grotwerk verhief,

waartegen allerlei monsters van onbekende dieren opkropen, die met hunne koralen ruggen een fantastisch voorkomen hadden. Doch de alles sloopende tijd heeft ook dezen tuin niet gespaard, en die welken wij aan den ingang der Tentoonstelling ontmoeten, is eene nabootsing van hetgeen er nog van overig is. Behalve deze tuintjes hadden de rijke Zaanbewoners nog hunne koepels, zomer- of luchthuisjes, ook tentjes genoemd, waarin de koopman en zijn gezin ontspanning zocht, en die door een uitgestrekten met vruchtboomen en moezerijen beplanten hof omringd werden. Doch deze vond men niet alleen aan de Zaan, maar overal in Holland, zoowel buiten de steden als in de dorpen. Ik behoef hier wel niet bij te voegen, dat de huizen en al hetgeen zij bevatten door keurige netheid uitmuntten; immers het is bekend dat de Zaanstreken in zindelijkheid met Waterland wedijveren.

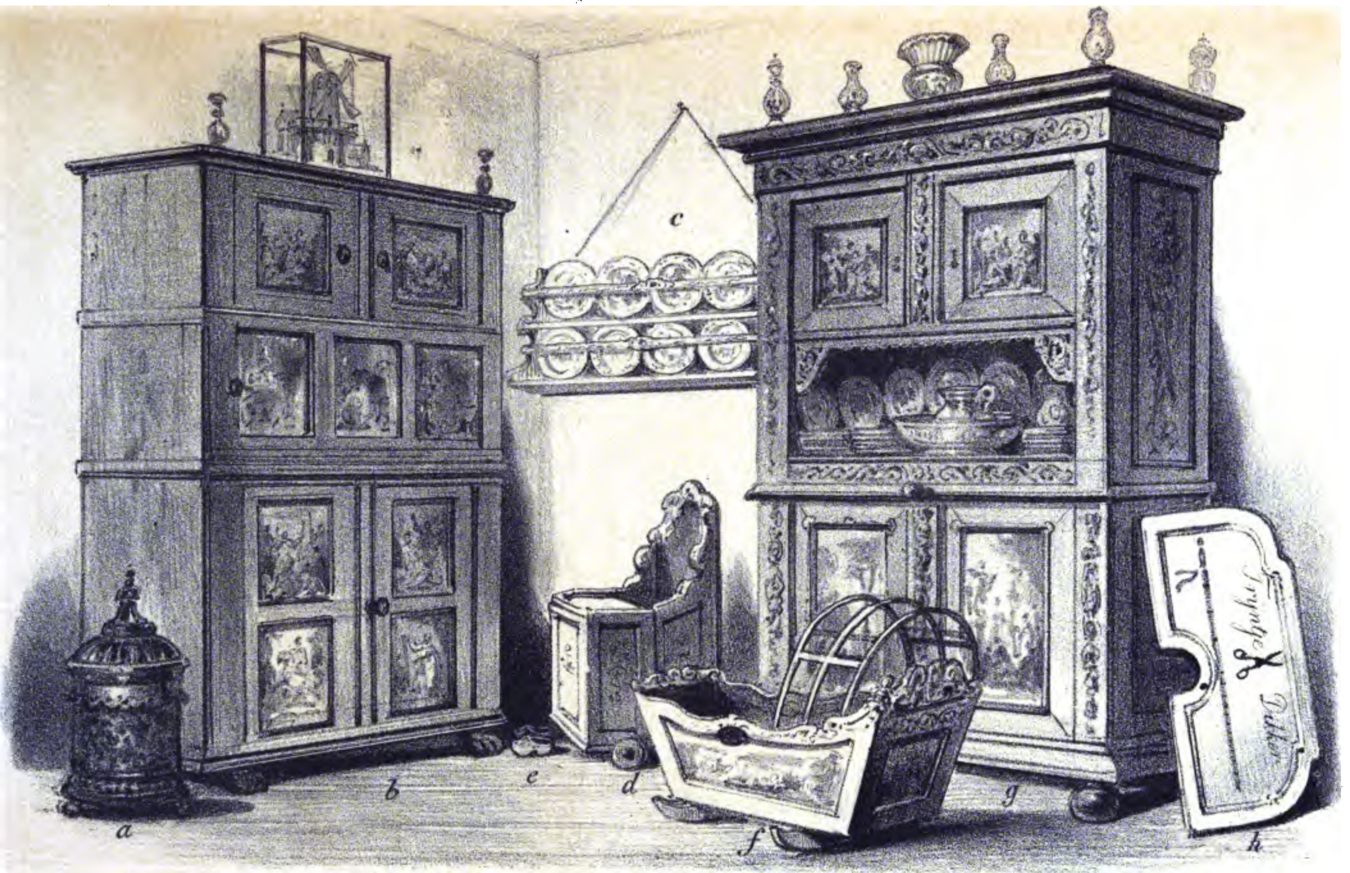
Toen de bekende dichter Claas Bruin ze bezocht, riep hij uit:

„Hoe net is 't hier! De weg word afgewaschen
„Van 't stuivend stof, hoeveel te meer de kamers
„Der huizen."

en eene eeuw later schreef Björnstähl: »de zindelijkheid op de straten en in de huizen te Sardam is algemeen bekend."

DE PORSELEIN- EN ZILVERKAST.

Lang voor de Portugezen te Canton aankwamen (1518) en zich te Macao vestigden was het porselein uit de reisbeschrijvingen in Europa bekend, en toen deze het invoerden werd het voor zoo kostbaar gehouden, dat men het in goud en zilver zette; ja in 1586 was het nog zóó zeldzaam, dat het alleen in vorstelijke kabinetten werd aangetroffen. Eerst toen de retourschepen der O. I. Compagnie het aanvoerden, daalde het in prijs en werd het algemeen. Er kwam geen schip uit de O. I. of op zijn cargalijst, die afzonderlijk en in den Mercurius gedrukt werd, kwamen Japansche rokken, Bengaalsche en Persiaansche zijde en kisten met allerlei soort van porselein voor, die op de Compagniesveilingen verkocht en, vooral voor de uitvinding van het Saksisch porselein en de stichting der fabrieken te Meiszen en Berlijn, door geheel Europa verspreid werden. Er bestond toen een algemeene porseleinmanie, niet alleen in Frankrijk en Duitschland (men denke aan Augustus den Sterke en zijn Hollandsch paleis), maar inzonderheid in Holland. Men staat bij het doorloopen der inventarissen van boedelscheidingen uit de 17de en 18de eeuw verbaasd over de schatten, die aan allerlei soort van porseleinen door onze vaderen besteed werden, en wanneer wij daarop, »drie, vier, vijf complete

Steend. v. F. Blommers te s Hage.

a. Theestoof.
b. Linnenkast.
c. Bordenrek.
d. Tafel of Tonnestoel.
e. Tonneklompjes.
f. Assendelfsche Wieg.
g. Assendelfsche Kast.
h. Knipplank.

Japansche- en Chineesche eetserviezen met vijf of zes oud blauw porseleinen soupterrines, twee honderd kom- en platborden, vijftig assietten, dertig saucieren, even zooveel zout- en pepervaatjes, tien serviezen, schotsch met verschillende merken, zestig oud blauw porseleinen geschelpte en even zoovele ongeschelpte kastkommen met de Chinezen en de sotjes, twee honderd koppen en schotels met den zittenden Chinees, aan de kanten met gouden en bruine randen, twee honderd dito met den wandelenden Chinees in de perken en bloemwerk, honderden geschelpte schalen en ongeschelpte kommen van groot en klein soort, kasten met Chineesch kandeelgoed met en zonder deksels en gouden randen, dozijnen bij dozijnen gebloemd en ongebloemd, van buiten rosé en verguld bloemwerk in de perken, gekleurde Japansche en blauw Chineesche thee- en koffijkoppen, trek-, proef-, zet- en saffraanpotjes van alle merken, zoo als het uiltje, waaiertje, de koekoek in en uit het huisje, bakken en manden met pullen en potjes — vermeld vinden, dan houden wij de oude dichters niet voor overdreven, wanneer wij hen van »porseleinwoede", »afgoderij plegen met porselein" hooren gewagen, in hunne dichtbundels lezen:

„Geen gout en wort geacht, juweelen zelfs vergeten,
„Robynen niet getelt of amathisten keten,
„By 't kostlyck porcelein, gesonden uit Japan!

of:

„Wat schatten men besteed aen 't kostbre porcelein,
„Japanse rocken en Perzens syde fyn!

wanneer wij een huismoeder hooren uitroepen, met de hand naar de porseleinkast uitgestrekt:

„Hier is myn afgod en hierin is hy besloten,
„Ik heb nooit pyn gehad, 't en heeft my nooit verdroten
„Te sien op myn juweel, myn goud, myn edelst deel,
„Niets soo myn hart vergnocht, niets soo myn sinne streel.

Dat de bewoneressen der Zaanstreek ook zulke liefhebsters

geweest zijn, zou mij niet verwonderen, wanneer wij de massa porselein gadeslaan die hare porseleinkasten vulde. Daarin toch zijn dozijnen bij dozijnen koffie- en theegoed van allerlei grootte en dessins, ronde en achtkante kast-, kandeel- en pronkkoppen, trekpotten, lampetten, drielingen, boterschoteltjes, vleesch- en vischschotels, meest alle gezochte merken en fijne specie, dicht aan een en achter elkander in sierlijke orde opgestapeld, gerangschikt, en trekt menig potje en kannetje door zijn vreemd en grillig patroon de aandacht. Zij zijn weleer op de veilingen der O. I. Compagnie en op boelhuizen gekocht. Vele zijn erfstukken uit de familie, als »boelgaaf" bij huwelijken ontvangen. Maar niet slechts bevatte de Zaanlandsche porseleinkast porseleinen voorwerpen en glazen-, schilpadden-, elpenbeenen-byouteriën, die men schier in elke Hollandsche porseleinkast ontmoet, maar ook een menigte schotels, borden, kopjes, trekpotten, waarop tafereelen uit het Zaanlandsche volksleven, den handel of het bedrijf der kooplieden, ook gezichten op de Zaan, de Groenlandsvaart, de walvischvangst, en gebeurtenissen, die aan de Zaan zijn voorgevallen, zijn afgebeeld. Onder de laatste onderscheidt zich vooral »Stiers wreetheyd gepleegd aan Meester en Vrouw en wonderlijk bestier tot verlossing hunnes kinds, geschiet tot Sardam 1647," gelijk de titel luidt eener afbeelding van deze geschiedenis »uitgegeven tot Sardam bij Willem Willems, boekverkooper op den Dam bij de Oude kerk en te Amsterdam door Joost Harttgers, boekverkooper in de Gasthuyssteegh in de boekwinkel. Met historische aanteekening van H. Soet en verklaring van den chirurgijn Mr. Jan Pigge."

Er zijn weinig gebeurtenissen in de jaarboeken der Zaanstreek opgeteekend, die zulk een algemeene deelneming verwekt hebben als deze, zoo wij afgaan op de bescheiden en velerlei prenten en schilderijen die daarvan bestaan. Men vindt de afbeelding der hoofdgebeurtenis niet alleen, maar de minste omstandigheid er van op doek en papier, op koper en in houtsnede, op schotels, borden, kopjes, schoteltjes, trekpot-

ten, theeblaadjes, in ivoor, koper- en ander huisraad, in snijwerk en zilver voorgesteld. Meermalen is zij beschreven, verklaard, bezongen, zelfs is het kind op zijn doodbed op doek gebracht, en heeft men bekertjes en andere voorwerpen uit de horens van den stier vervaardigd. De voornaamste voorstelling van het gebeurde was echter een groot schilderstuk in de Gereformeerde kerk te West-Zaandam, welke kerk onder den naam van Bullekerk bekend is. Het had als kunststuk weinig waarde, en daar de vreemdelingen, die het kwamen beschouwen, dikwerf stoornis bij de godsdienstoefening verwekten, besloten de kerkvoogden het door oververwing te vernietigen. Bij die afbeelding was de volgende beschrijving geplaatst, die wij ook onder de kinderprenten, die er van bestaan, lezen:

»Op den 29 Augustus 1647, zijn Jacob Eg en Trijn Jans, echte man en wijf, woonende in 't quartier van Westsardam en den Zeeburg, door de verwoedheijdt van haar eigen roode stier, dewelke in 't veld agter haar huys van 't zeel losgeraakt was, in zulker voege aangerand, gestooten en gescheurd, dat zij beijde daarvan zijn komen te overlijden, op den laatsten Augustus deszelven jaars, namelijk de voorz. Trijn Jans vijf uren tijds na haren man, zijnde beijde ter aarde besteld in de Nieuwe Kerk alhier. Trijn Jans op 't uijterste zwanger gaande, wierdt bij den stier op de hoornen genomen, omhoog geworpen, en haar buijk van de regterheup opgescheurt, zo dat door dezelve opening, de vrucht uijt haar lichaam gerukt, en in een waterplas geraakt was, liggende de moeder en 't kind, beijde levendig, omtrent een huijs lengte van malkanderen verscheijde: het kind alhier gedoopt zijnde met den naam van Jacob is den 23 Meij 1648 gestorven en bij zijne ouders begraven."

Ter eeuwiger geheugenis.

Als men schreef zestien honderd zeven en veertig ziet,
Is 't Augustus 20 en 9 tot Westerdam geschied,
Dat een stier wreed en boos, niet eens maar menigmalen,
Zyn meester werpt omhoog en doet hem aan veel kwalen;

De vrouw komt om den man te helpen in dees nood,
Hij doet haar desgelyks en scheurt haar op de schoot,
Waardoor een Jonge Zoon zeer schielyk komt te voren,
Lag van de Moêr in 't veld vier vaam door des stiers toren:
Dees man en zyne vrouw na sesendertig uuren
Moesten met groote pyn beide de dood bezuuren.
En 't ongebooren kind heeft geleeft maanden negen,
Is doen mede gerust; genieten 's Heeren zegen.

„Door 't woede van de stier werd Jacobs egte wyf,
Een kraamvrouw in het veld, een weeuw' en zielloos lyf."

„Hier onder leyd de moer en vaar
En d'ongeboren by malkaar."

»Vreemd is het dat Soeteboom in zijne werkjes nergens van dit droevig voorval spreekt. Hij heeft er echter zijne penne niet over laten rusten. Eenige der uitgegevene platen zijn door hem met »historische aanteekeningen" voorzien. Uit die aanteekeningen blijkt dat de aanleiding tot dit voorval was, dat de stier door jongens getergd, die op het land aan den Zee-(hoogen)dijk hunne vliegers oplieten, van zijn touw losbrak en naar de mede op dit veld weidende koeijen liep. De boer volgde hem met zijn stok, van voornemen zijnde hem weder te binden, hetgeen hem echter mislukte, waarop hij een bootshaak nam om den weerstrevenden stier daarmede tot teruggaan te dwingen. Met dien haak slaat en stoot hij het beest dermate op onderscheidene plaatsen, dat het bloed hem uit den bek liep. De stier hierdoor verwoed, keert zich om, en de boer, thans tot lijfsverweer verpligt, wil hem met den haak een hevigen slag op den kop toebrengen, doch het wapen breekt en hij wordt het slagtoffer van zijne onberadenheid. Zijne vrouw snelde toen ter zijner hulp toe, mede met een haak gewapend; de man, hoe deerlijk ook gewond, roept haar toe: »Lieve wijf, wat wil je hier doen. Gij kunt mij immers niet helpen. Ga vrij naar huis," maar zij, in vurige liefde ontstoken, ging om hem onder den stier weg te nemen, en het gebeurde zoo als het

bovenvermelde kreupelrijm mededeelt. Het kind werd op den 1sten September door Ds. Bergius gedoopt, en door Pieter van Beekenstein, schout der Banne Westzaan, ten doop gehouden."

Van de Zaanlandsche porseleinkast sprekende, mogen wij van de rijke verzamelingen Delfsch plateel, aardewerk of porselein niet zwijgen. Die plateelfabrieken schijnen echter eerst in het begin der 18de eeuw aangelegd te zijn, ten minste wij hebben geen porselein van dit soort voor dien tijd aangetroffen. Ook hierop

vindt men na het leven
Den handel en 't bedryf als in een boeck geschreven.

Elke gebeurtenis, die aan de Zaan voorviel, alle merkwaardigheden, die men er vond, elke handel die er gedreven, elk bedrijf dat er uitgeoefend werd, werd er op afgemaald. Zoo vindt men kommen, schotels en borden met verschillende gezichten aan de Zaan, scheepstimmerwerven, molens, onder welke de Paltrok-houtzaagmolen de Bijl, molenkruksmederijen enz. Op de eene ziet men het uitzeilen van Groenlandsvaarders, op de andere »twaalf tafereelen, het uitzeilen, de visscherij en de tehuiskomst der walvischvaarderij", of de schepen van een groot koopman (b. v. H. Klinkert) met de opschriften »the Union" en »Goedt Succes na Londen" voorgesteld enz.

Ook het familieleven liet men afbeelden: op vele voorwerpen las men de namen van man en vrouw, op andere zag men een familiewapen en portretten, terwijl wederom sommige, tot boelgaven bestemd, symbolen op het huwelijk voorstelden. Ook vindt men een bord met de afbeelding van een zwaard van een schip, de letters E. P. S. (Engel Pieters Swaerdemaker), een duif zittende op een ham met de letters T. D. V. (Tewis Duyvis) en A. S. H. (Aaltje Spekham) gehuwd Aug. 1740, een ander met het portret van den scheepsbouwmeester Gretie Stuurman 1760, wederom andere borden met spreuken, spreekwoorden en rijmpjes, en niet weinige met »vivat Oranje" en

de beeldtenissen van Willem IV en Willem V. Op elk der zes borden met het portret van den laatste, leest men een regel van het volgende rijmpje:

1. Nu blinkt de gulden Vrijheid weer,
2. De blanke godsdienst als weleer,
3. Nu siet men weer verscheijne
4. De Oranje Son aan roer van staat
5. Weer 's lans heyl en toeverlaat
6. Haar vijand aan het verdwynen.

Maar niet alleen kastversierselen en borden, ook ander Delfsch porselein werd met allerlei figuren beschilderd; zelfs het tuitpotje met Zaanlandsche landschappen, die ook afgebeeld zijn op wand en schoorsteen. Die geen porselein bezat, plaatste houten, doch altijd beschilderde, vazen op de kast. Ook op het gewone aardewerk vond men niet zelden inscriptiën. Zoo las men op eenige borden:

„God schonk door Russen magt
„Ons Prins tot koning weer
„En veste Neerlands heijl
„Door weldaen keer op keer;
„Nu wij met Rus en Pruijs
„En meere zijn verbonden,
„Blijft vrijheid steeds bewaard
„En Godsdienst ongeschonden.
H. C. Swart 1813.

Op een groen steenen trekpot met een deksel van 1756 las men de namen der eigenaars. Zij zullen ook wel op den zoogenaamden onmisbaren koffie- of lollepot, die bij de mindere klassen en in de keukens steeds op de tafel gevonden wordt, en wel onderscheiden moet worden van de Brabantsche lol- of vuurpot, gegrifd zijn. Van onzen lollepot wordt meermalen in oude rijmpjes en kluchtspelen gewaagd:

„Komt hael je lollepot en sit daer niet te suffen",
„Een vrouw die koffy mint lieft oock 't weldaedig snuffen.

„Wat hebben we een pret by de lollepot ehad, wat konsten wy labeyen by 't vier!

Ook op de tinnen koffiepotten, flapkannen en bekers lezen wij niet alleen inscriptiën, maar zien wij ook afbeeldingen b. v. van molens, schepen; op een bierkan de voorstelling der voormalige bakkerij van een bakker aan de Koog, zoo ook op houten thee-, koffij- en schenkbladen b. v. een traankokerij te Jisp, eenige molens aan de Nauernasche vaart te Krommenie, de kuiperij van Hendrik Zeder, weleer tusschen de molens het Windei en de Zeeman, een schuit, weleer de familie Oudshoorn toebehoorende, Groenlandsvaarders enz.

Wij hebben vroeger melding gemaakt van de kast met glaswerk in de pronkkamer. Zij was gevuld met dozijnen glazen en kristallen wijn- en bierglazen, kelken, fluiten, bokalen van allerlei vorm en grootte, met en zonder deksels, gravuren en inscripties. Zij waren niet alleen voor gezelschappen en collegiën, bijeenkomsten van kooplieden, reeders, fabriekanten, maar ook voor festijnen en huiselijk gebruik bestemd. Het is bekend dat de Zaanlanders van eenen goeden, frisschen dronk hielden; zelfs verzekerde men mij, dat weleer niet zelden een anker wijn in eene week in een burgergezin verbruikt werd.

De inscriptiën en afbeeldingen op de glazen duiden de gelegenheden aan, waarbij en door wie ze geledigd werden. Zoo leest men er op: »'t welvaren van Groenland", »'s lands welvaren", »'t welvaren van de zeijlmakerij", »het welvaren der Reederij van het schip de Standvastigheid", »de Groote Visscherij", »het welvaren van de Houtzagerij". Op sommige is een molen, een schip, een Noordsche fluit afgebeeld; op andere zijn scheepsfiguren, b. v. Neptunus en Mercurius met hunne attributen en de inscriptie »'t welvaren der Negotie", »der Vrije Seevaart", benevens verscheidene schepen; »'t welvaaren van 't schip Lauwerens, commandeur Pieter Janse Groen", met drie Groenlandsvaarders, benevens de geheele voorstelling van de walvischvangst; »'t welvaaren van de Heeren Gecommitteerden van de Groenlandsche en Straat Davidse visscherij", benevens het schip Johanna en drie andere schepen;

»'t Welvaeren der Houtzagerij" met een Houtzaagmolen (Paltrok) en andere figuren; »het welvaeren van Zaandam"; »het welvaeren van den Banne Westzaanen" met allegorische beelden, op handel en scheepvaart, en afbeeldingen op de Zaanstreek en het Raadhuis te Westzaan betrekking hebbende, gesneden. Ook heeft men een bokaal met verschillende figuren en de inscriptie »het groeijen en bloeijen van de goede regeering van Oostzaan en Westzaan."

Even talrijk zullen de bekers, die doorgaans bij gezellige familiebijeenkomsten, op bruiloften en andere huiselijke feesten, op tafel kwamen, geweest zijn, doch slechts enkele mochten wij ontmoeten, o. a. een glas met de inscriptie:

„Dit glas, zo broos als 't leven is,
„Toont, daar het rondgaat aan den disch,
„Dat Gy Heer Bagh een levens-zegen
„Van Honderd Jaaren hebt verkregen.
„Den 21ste December 1780.

Tot de zoogenaamde politieke bekers behoort het wijnglas uit den tijd der Bataafsche Republiek, met de inscriptie:

„Dult nu geen heerschappy
„Bataven gy zyt vry.

Op een andere leest men:

„Het zwaard der burgery
„Dat hout ons allen vry.

Ook komt er een glazen beker voor, met dit opschrift:

„Als plicht ons roept in nood van brand,
„Bied elk door trouwe hulp zyn hand:
„Wy durven 't grootst gevaar trotseeren;
„Elk roept: „daar is geen beter spuit
„Die 't woen der vlam zo schielyk stuit
„Als N° 3" .... Gezondheid Heeren!

Wij mogen niet langer bij de glazenkast stilstaan en den

lezer vermoeijen met de opsomming van andere voorwerpen, zoo van kristal als glas, die zij bevat; alleen mogen wij niet onvermeld laten dat zij nog antieke zoutvaatjes met afbeeldingen van kleederdrachten bevat.

Hem, die het voorrecht had eene oude Zuid-Hollandsche pronkkast te mogen beschouwen, zal gewis het onderscheid tusschen deze en de Zaandamsche spoedig in het oog zijn gevallen. Wel bevat de eerste porselein en glaswerk met afbeeldingen en rijmpjes bemaald en besneden, doch hoogst zeldzaam, gelijk de laatste, met onderwerpen, die op den handel en de nijverheid der inwoners wijzen. Zoo is het ook met het zilverwerk, dat aan de Zaan niet slechts van rijkdom en weelde getuigt, maar tevens van de waarde, die de Zaanlander er aan hechtte, dat zijn naam en bedrijf tot het verre nageslacht werd overgebracht. De stukken, die zijn kast bevat, zijn echter niet oud; de meeste dagteekenen, op een enkele uitzondering na, uit de vorige eeuw.

Tot de kostbaarste en zeldzaamste stukken, die den rijkdom der zilverkast op de Tentoonstelling vertegenwoordigen, behooren twee zilveren bekers. De eene, met prachtig drijfwerk een landschap voorstellende, heeft de inscriptie: Johannes Deltour en Susanna Wit, den 6den October 1709" en de andere is een dier bekers met een roos of zonnebloem aan de eene en het woord Kasan aan de andere zijde, door Czaar Peter aan Klaes Janssen Tromp, grootscheepmaker te Westzaan, geschonken. Men verhaalt dat, toen deze eenvoudige man uit Petersburg, waar hij het opzicht over de boeierwerf had, naar Zaandijk zou terugkeeren, de Czaar hem een jaargeld te zijner keuze aanbood, en dat hij deze gunst beantwoordde met te zeggen, zulks eerst met zijne vrouw te zullen overleggen; waarop hij een keizerlijke orde in blanco ontving, die hij later slechts voor een gering bedrag invulde. Tot de kostbare voorwerpen, die ter herinnering aan Peter baas Timmerman aan de Zaan bewaard worden, behooren ook de gouden snuifdoos,

den 3 Juli 1814 door keizer Alexander aan Jan Hoogerbeets voor een hem aangeboden model van het huisje van Czaar Peter, geschonken, en het gouden troffeltje, een equivalent van den zilveren troffel, op denzelfden dag door den keizer bij het inmetselen van den steen, waarop met gouden letters geschreven staat »Petro Magno Alexander", gebruikt.

Dat er in de Zaanlandsche zilverkasten geen gebrek is aan al wat tot gebruik aan de spijs- en theetafel behoort, behoeft geen betoog, en hoe zwaar en van welke keur dit zilver was, kan ieder bezoeker der Tentoonstelling beoordeelen. Vooral werd onze aandacht geboeid door het groot aantal lepels, onder welke vele bij bijzondere gelegenheden geschonken waren. Zoo vereerden de fabrikanten in 1747 aan Jacob Lakeman, zeildoekfabrikant te Krommenie, en aan W. Sypestein te Assendelft, elk een zilveren lepel met toepasselijke opschriften, wegens hunne bemoeijing en persoonlijk bezoek bij Willem IV tot opheffing van verbod van uitvoer van Hollandsch zeildoek buitenslands. Op een ander zijn, behalve een paar portretten en het jaartal 1788, deze regels gegraveerd: »Doe ik Zijn Hoogheyt heb gebragt met van Broek zyn jagt, doe kreeg ik dit. Al tot een gift al tot volbrenging van mijn pligt. West Sandam den 1 September." Een lepel met de beeldtenis der walvischvangst werd door de reeders van het schip de Oostzaaner Hoop aan den boekhouder Pieter Swan geschonken. Volgens de traditie ontving Trijntje Klaas Groot jaarlijks van den toenmaligen eigenaar van het stijfselhuis »het Varken" een zilveren lepel met een massief zilveren varkentje op den steel. Lepels werden ook op verjaardagen, bij bruiloften, tot pillegiften en bij begrafenissen vereerd. Zoo gaven de kinderen van Nicolaas Calff hem op zijn 50sten verjaardag een lepel met de inscriptie: »Ter gedagtenis van de 50ste verjaringe van Nicolaas Calff, geboren tot Zaandam 20 Juni 1677." Op een antieken zilveren lepel met gedreven steel leest men: »Wentie Luyte, overl. 1698." Later voegde men er bij: »F. A. Honingh, overl. 1766; Ad. Sm.

van Vleuten, overl. 1815; J. Ad. van Vleuten, overl. 1835." Op een ander is een doodshoofd gegraveerd met de namen van den overledene. Ook leest men op een lepel:

„Toen Hollands vierde Prins
„Verloor het Dierbaar leven,
„Syn onder 't Klok Geluy
„Dees Lepels hem gegeven.
„In Oostsaen 23 October 1751 en 4 Febr. 1752.

Sommige lepels werden ter gedachtenis van merkwaardige voorvallen vervaardigd. Zoo is op een zilveren soeplepel het beeld der Gerechtigheid gegraveerd met een Zalm er onder. Volgens de overlevering zou op het erf van N. Knots bij een watersnood een zalm zijn gevangen, waaraan het huis den naam van den Gouden Zalm te danken heeft. Op vele lepels zijn gezichten op de Zaan, molens, de walvischvangst, als ook landschappen, zinnebeelden, b. v. der moederliefde, gegraveerd. Ook op de steelen vindt men afbeeldingen van schepen, vogels, huizen, en aan de steelen zijn wapens, walvisschen, de walvischvangst en molens gehecht.

Waarschijnlijk waren de vorken, even als elders in Noord-Holland, in de Zaanstreken voor het midden der 18de eeuw nog niet in gebruik, en at men er, gelijk de vader van Pieter in de beroemde Agnietjes van van Effen, met de handen; later begon men de vork, gelijk vroeger alleen het mes en de lepel, in lederen robbevellen, ook wel in zilveren étuis, mede te brengen, wanneer men aan tafel ging. Zulke étuis waren vaak zeer kostbaar met perlemoer ingelegd en met zilver gemonteerd, terwijl de vorken, lepels en messen niet alleen van zilveren, agaten, roode steenen, schilpadden met zilver gemonteerde, zwart ebbenhouten met perlemoer ingelegde heften voorzien, maar zoo op het blanke als op het heft met inscriptiën en graveerwerk overladen waren. Zoo vindt men messen en vorken met schilpadden met zilver gemonteerde heften, waarop allerlei namen en figuren gegraveerd zijn, in

robbevellen ook met zilver gemonteerde étuis. Op andere messen zijn wapens, schepen, molens enz. gegraveerd. Op een zilveren vleeschmes staan de beeldtenissen van twee echtgenooten in Zaanlandsche kleederdrachten met de inscriptie: »Dirk Gyse nam Aaltje Groot tot zijn waarde Egtgenoot de 20 Sept. 1778."

Maar niet alleen op lepels, messen en vorken, maar op alle zilveren tafelgereedschappen zijn figuren gegraveerd. Zoo ziet men op een kurkentrekker een schip, op een anderen een huis. Ook gaf men elkander, even als vorken, lepels en messen, bij bijzondere gelegenheden, kurkentrekkers ten geschenke. Zoo ontving Cornlz. Bleeker, meesterknecht op den molen »de roode Leeuw", er een »als herinnering van 40jarige trouwe dienst". Zelfs op de barnsteenen heften van zuurvorkjes waren landschapjes en de initialen der bezitters gegraveerd.

Ook het zilveren theegoed getuigt van de weelde, die in de 18de eeuw aan de Zaan heerschte. Aan de meeste stukken zijn herinneringen verbonden, of zij werden bij plechtige gelegenheden geschonken. Zoo ontving W. Sypestein, secretaris der banne Assendelft, wegens buitengewone krachtsinspanning en verstandig beleid tot behoud van den Assendelver Zeedijk, op den 18den November 1775, tot voorkoming eener overstrooming, niet alleen van de polders Assendelft en Krommenie, maar van geheel Noord-Holland, van den Heer Deutz van Assendelft een zilveren theeketel met inscriptie op den bodem, benevens twee trekpotjes met onderschoteltjes, vier kandelaren, twee ronde blaadjes, twee vierkante blaadjes en een tabakskomfoor. Bij diezelfde gelegenheid ontving hij van de regeering van Krommenie een zilveren koelvaatje met een belangrijke gift van Heemraden aan manschappen te Assendelft.

Toen Pieter de Lange meerderjarig geworden was, bood hij zijnen voogden, tot erkentenis hunner getrouwe diensten, in 1761 een zilveren schenkblad met een toepasselijke inscriptie er in gegraveerd, aan.

Ook zilveren theekistjes hebben gegraveerde inscriptiën, en

in een zilveren suikerstrooijer van 1773 wordt het sterfjaar en den ouderdom van een oud-burgemeester vermeld.

Menige Zaanlander kon bij den blik in zijn zilverkast uitroepen:

„Wat zulver en fyn tin heb ick al nyet verworven!
„Ick heb het van myn vaer en grootevaer georven,
„Ick kreeg het als een kynt van oude besjes hand,
„Naer wie ick wert vernoemt, tot een schoon pillepant.
„Voorts heb ick menigt stuck door spaerzaemheit verkregen,
„En veel werd my gegont voor eerlycke wegen
„En trouw en vlytigheit.

Tot de schatten, die de zilverkast van den rijken Zaanlander bevat, behooren mede een menigte zilveren, met perlemoer ingelegde en koperen tabaksdoozen, alle van langwerpig fatsoen, alle met min of meer kunstig snijwerk versierd, dat even als het snijwerk op het overige zilver, op de neering en bedrijf van den eigenaar toepasselijk is, of wel gezichten op de Zaan, op Amsterdam, Bijbelsche- en andere geschiedenissen voorstelt, en met toepasselijke rijmen is voorzien. Zoo leest men op een geel koperen tabaksdoos met twee geel en twee rood koperen deksels, waarop gegraveerd zijn eene voorstelling der walvischvangst, haringvisscherij, traankokerij en der Amsterdamsche beurs, de volgende inscriptie: »Aansiet dat wonderlant, Daar voortijts geen scheepen voeren, Het is Groenlant wyt vermaard, men loopt daar bij geen h....." — »Ik ben een walves magtig groot, Die door die zee gaat sweeven. Ses manne met de sloep, die bragten mijn om 't leven, Ik plagt te swemme in de zee, nu vaar ik 't schepe mee." Een zilveren doos, waarop huiselijke en landelijke tafereelen zijn gegraveerd, heeft de volgende inscriptie:

„Geen Zee of Ambagtsman
„Is meer Welkom In huys,
„Als dat hy brengt syn Vrouw
„Wat veel Sesthalven thuys.
„Selden tyd, zonder stryd,

„Oost West, Thuys Best.
„Een Moye Meid is myn Plysier,
„Wy drinken liever Wyn als Bier.
„Als ick van 't Land Afsteek begeef my op de baren,
„Hoop ick Altyd op Godt, die sal myn Wel bewaaren,
„Maar 't is Myn niet genoeg de zoute zee te peilen,
„Maar 'k Hoop nog Bovendien den Hemel te bezeylen.

Onder een tafereel van de Groenlandsvaart en eene voorstelling van het oud-Zaansche admiraalzeilen leest men:

„Al die nae Groenlandt vaert,
„Om Wall vis te vangen,
„En p.st daar aan een boom,
„Die werd daar opgehangen.
„Wat zeylt er meenig jagt de haeven in en uyt,
„Waardoor dan in een jaer al vry wat daelders springen,
„Dat Meenig een beklaagt, als 't geltge is verbruyt,
„Dan leert men op 't lant een ander deuntje singen.

Andere inscriptiën hebben betrekking op gebeurtenissen aan de Zaan, zooals de avonturen van sommige Groenlandsvaarders, van den zeeroover Claes Compaen, Stiers wreedheid, of wel op algemeene, zoo als:

»Ter gedagtenis voor de inwoonders van gansch Nederland voor het geven hunner liberale Gifte in 't Jaar 1747.

„T is billik dat men geeft
„Van 't geen ons wert gegeven,
„Om niet in slaverny
„Maar als vry volk te leven.

Ook treft men hier en daar tabaksdoozen aan, die ter belooning van vlijt of heldenmoed werden geschonken. Zoo leest men op een zilveren doos:

„Belooning voor de Vlyt en nutte werkzaamheden,
„Aan Hollandsch stranden door het Pekelveld bestreden,
„Wierd door Hen die 't bestuur daarvan zyn toevertrouwd,
„Door 't doen van dit *Geschenk als Wel voldaan* beschouwd,
„Aan *Pieter Latenstein*, oud omtrent vyftien Jaaren,
„Die Manlyk toeverzicht met goed beleid deed paren.
1795.

Zilveren tabakspotten worden zeldzaam gevonden. Ook wanneer men eene bijeenkomst hield of een vriend ontving, stopte men uit de zak-tabaksdoos.

In vroegere jaren bewaarde men de pijpen in kunstig gemaakte en soms met een geheime sluiting voorziene pijpenladen of foudralen. Deze waren van hout en niet zelden fraai bewerkt, of van met bloemen versierd met perlemoer ingelegd leder, en werden reeds in de 17de eeuw te Krommenie vervaardigd. Dat het aan geen zilveren pijpedoppen ontbrak, is wel te vermoeden, doch nergens troffen wij gouden dan in de Zaanstreek aan. Op de Tentoonstelling is er een met gouden ketting, waarop een molenfiguur, een bijenkorf en Mercurius, de god van den Koophandel, zijn gegraveerd, een geschenk door kinderen aan hunnen vader op zijn verjaardag vereerd. Wij mogen de kostbare houten en kokosnooten tondeldoozen met zilver monteersel, beslag en ketting, waarvan sommige tevens tot zakcompas dienden en met inscriptiën voorzien waren, niet vergeten, evenmin als de overige zilveren besneden tabakstuigen. Dat Czaar Peter den vuurslag en het pijpendopje, die op de Tentoonstelling voorkomen, zou gebruikt hebben, is slechts eene traditie.

Wij zouden nog vele prachtige gouden, schilpadden en zilveren met miniatuur-portretten beschilderde snuifdoozen en ouderwetsche met snijwerk en gegraveerde opschriften versierde horloges en andere voorwerpen uit de zilverkast kunnen vertoonen, die bevestigen dat in de 17de en 18de eeuw

„Zaanlands rykdom was ten top gestegen.
„Zoo ryk was 't Zaansche volk, dat, zegt men, 't al de wegen
„Van Zaanland kon beleggen schier met gelt."

Doch wij mogen niet langer bij de zilverkast vertoeven; — de kleêrkast roept ons!

DE KLEERKAST.

Wanneer wij de kerkleeraars der 17de eeuw in hunne sermoenen tegen de »meer en meer inbreekende vreemde manieren en snoffen, de hovaerdye en uitslaande pracht in kleederen van allerlei vreemde fatsoenen" hooren ijveren, de dichters met de toenemende weelde in wambuizen, hoosen en canons den spot drijven, zangers het liedeke aanheffen:

„Al nae de Fransche swier
„Pronckt onze joncker hier
„Met veeren en ponjetten;
„Wy sien hem seer contant
„Al nae de Fransche trant
„Syn hoedeken opsetten,

dan mogen wij ons de bewoners van den hoofschen Haag, het wijsheidlievend Leiden, het machtige Amsterdam en het rijke Dordrecht, maar geenszins die van de kleinere steden of van het platteland voor oogen stellen. Daar bleef aan oude zeden en gebruiken de oud-vaderlandsche dracht verbonden; en konden hunne stoffen in degelijkheid en deugdelijkheid met die der bewoners der groote steden wedijveren, van vreemde sneê en uitheemsche fatsoenen wisten zij niets. Hunne kleederen waren even als hunne zeden hoogst eenvoudig, en hunne gehechtheid

aan het oude en voorvaderlijke gedoogde niet dat zij zich anders dan hunne voorouders kleedden. Zulks was vooral aan de Zaan het geval, waar die gehechtheid nog hartstochtelijker was dan elders, ten minste gelijk stond aan die der bewoners van meer afgelegene gewesten, onzer zeedorpen en eilanden.

Wanneer wij echter de afbeeldsels der Zaanlanders sedert den aanvang der 17de eeuw — want vroegere bezitten wij niet — beschouwen, dan ontdekken wij toch dat ook zij zich allengskens, schoon niet zonder hardnekkigen strijd, onder het juk dier machtige koningin, »die wereldheerscheresse uit Franschen stam gesproten," zooals de dichters de mode noemden, hebben begeven; dat hunne kleeding zich allengskens naar de gewone drachten hunner naburen schikte, schoon altijd iets eigenaardigs behoudende, dat hen van de bewoners der naburige streken, b. v. van de Waterlanders onderscheidde. Dat de groote eenvoudigheid der vroegere Doopsgezinden, die zich in grooten getale aan de oevers der Zaan gevestigd hadden, zeer rijk waren en niet zelden de hoogste waardigheden bekleedden, maar altijd hoogst eenvoudig bleven, ook op de kleeding invloed had, valt bij de beschouwing der afbeeldingen in het oog. Zoo draagt de bekende Pieter Gijsen, in zijn tijd de voornaamste scheepsbouwmeester te Zaandam, op wiens werven jaarlijks tien tot twaalf schepen gebouwd werden, en die daarenboven zelf een uitgebreiden houthandel had, met weinige verandering de gewone kleeding, die nog lang bij deftige en bejaarde kooplieden in zwang bleef. Op zijne in 1641 vervaardigde afbeelding komt hij voor met »een wijde tot op de voeten nederhangende jas of mantel met mouwen, die men naar believen los liet hangen of over de armen trok, een niet overmatig wijde broek, die even over de knieën loopt en de dikke rolkousen met een eenvoudigen knoop omsluit, met lage, dik gezoolde en met veters toegeregen schoenen, een breeden opgetoomden hoed op het kort afgesneden haar en een breeden op de borst golvenden baard, die de kleine rimpelkraag bedekt." Men wil dat deze klee-

ding met die der Paltzers of Elzassers, die in de 16de of 17de eeuw naar deze landen afkwamen, overeenkomt, en dat zij den naam gegeven heeft aan die houtzaagmolens, die men paltrokken noemt en die in gedaante zeer veel gelijkheid met den paltzrok dier vreemdelingen hadden. Wij betwijfelen zulks, en gelooven dat de naam van het kleed aan de gedaante der molens ontleend is; want dit kleed (toga of mantel) was niet slechts te Zaandam, maar overal hier te lande de gewone dracht van den bejaarden, deftigen stand. De jonge koopman, winkelier, schipper, arbeider, droeg het gewone wambuis, — wel niet van fijn »incarnaat stammet", van wit, geel, zwart en bruin satijn en zijde van allerlei kleuren met bloemen geborduurd, met streepte bandeeringen en schakeringen, gepoft met moresken, met gouden galons, gouden en zilveren cantilles en zeer kostbaar kantwerk omzet en gevoerd, en met vele dwarse en rechte insnijdingen, waardoor het prachtige satijn of goudlaken zichtbaar werd, gelijk heeren-zonen of pronkepinken dier dagen, — maar stemmige, korte, zwarte, bruine, grijze, blauwe laken wambuizen met kleine pandjes over den broekband, veelal met een rijgveder zeer dicht toegeregen, bezet met gestikte, zilveren, bij rijken met kleine gouden knoopjes zoo groot als een erwt, waarop allerlei figuren, zelfs molens gegraveerd waren. W. D. Hooft noemde ze een »wambuis met een buyckje". Zulk een wambuis met van voren een opening, waardoor de gestikte of witte of satijnen borstrok zichtbaar werd, en dat aan de heupen opgepoft was, droeg o. a. de zoon van Pieter Gijsen. Het was gewis zijn zondagskleed, waarin hij zich liet afbeelden, en zijn daagsch gewaad zal in plaats van den »hemdrock" (zoo noemde men het wambuis) wel een »bovenjack" of ruime zwarte, of bruin linnen pij zijn geweest. Zijn broek was kort en breed met vele plooien, geen »aelkorf" zoo als die elders werd gedragen; zijn hoed hoog, met breede opgetoomde randen; het befje om zijn hals smal; zijne schoenen waren met linten vastgemaakt. Deze kleeding was echter

niet alleen aan de Zaan in gebruik; wij ontmoeten ze, in den loop der 17de eeuw, door geheel Holland. Onze dichters gewagen er van in hunne liederen. Zoo leest men bij Bredero:

„Hy droeg een effen Py
„Met knoopjes en plooitjes op zy,
„Daartoe een befjen dat wonder raer
„En netjes estrecken waar'.

Elders spreekt hij van buitenlui, die op het »ouwe fatsoen, in 't grijs, in 't graeuw, in 't paers en in 't blaeuw" gekleed waren.

„Ick vind *(zoo beschreef van der Venne de kleeding van een smid)*
een hoedt heel breedt van randt,
„Beneffens dien komt my ter handt
„Een hemtrock met een overjack,
„Een lange broeck gelyck een sack.

Onderscheidde zich de kleeding der Zaanlanders in de 17de eeuw slechts door haar oud fatsoen en eenvoudigheid van die hunner landgenooten, zulks was niet minder in de volgende het geval. Wel droegen zij geen kostbare kanten beffen, stijf geborduurde rokken en camisolen van groen en geel en blauw satijn, wel prijkten hunne hoofden niet met de prachtige allonge- brigadière- of krulpruik, en hielden zij den kleinen driekanten hoed »de chapeau bas" niet onder den arm, maar zij droegen toch de nauwe, engsluitende, en later breede rokken met groote panden, schoon van minder kostbare stoffen, zoo als blauw Leidsch en zwart-bruin laken, enkelen slechts van fluweel en zwarte zijde. Altijd echter waren deze naar verouderd model, eenvoudig en stemmig, zonder breede kragen, kanten overhemden en lubben of gouden versierselen, terwijl de gewone opgetoomde steek, zonder eenig sieraad, hunne hoofden dekte. Hunne kleeding was slechts van hunne dienaars door kostbaarder stof, niet door de snede onderscheiden. Alleen spreidden de Zaanlanders veel weelde in hunne hemdsknoopen ten toon. Een reiziger, die in

het laatst der vorige eeuw Zaandam bezocht, schrijft: »De gemeene man schijnt hier zeer wel gesteld te zijn; wij zagen boeren en boerinnen die allerlei siersels van zilver droegen, jongens die daar gemaakte hemdsknoopen hadden van vier of vijf dukaten zwaarte; zilveren gespen en horlogiën zijn zoo gemeen, dat elke jongen en elk varensgezel daarvan voorzien is." Meestal had de Zaanlander drie pakken: 1° 't geen hij op zijn kantoor of in zijne werkplaats droeg, 2° daar hij mede ter markt ging (stadgaanders-goed) en 3° zijn zondagsch gewaad. Naar men zegt, moet zulks nog heden het geval zijn.

Doch wij wenden onze blikken van de kleerkast van den man naar die der vrouw. Welk een verschil tusschen beide! Zoo arm de eerste is, zoo rijk is de laatste. Welk een schat van kostbare kanten, fluweelen, groene, roode, blauwe en witte zijden, met goud- en zilverdraad gestikte kassekienen (nauw sluitende jakjes), wachten, wit en zwart satijnen damasten met bloemwerk bestikte en geborduurde rokken en hoepelrokken, gebloemde blauw en wit satijnen jakken, keurig bewerkte ceintures, zwart en blauw zijden kapers en kanten kappen! Wat een rijkdom van haaklijven met roode zijde afgezette onderlijven, fijn linnen kroplappen met kanten rijglijven, blauwe, witte en groene zijden met gouddraad gewerkte tassen, met kant omboorde en met akers voorziene zakdoeken, rijk geborduurde pantoffels, met de koninginne-steek gestikte muilen! Welke bergen van fijn eigen gereed linnen en damast! Waarlijk, bij het aanschouwen van dit alles en nog zooveel meer, mag men wel uitroepen:

„Hier vindt men al vergaert wat 't ooste en het weste,
„Het noorde en het zuid, ja yder houdt voor 't beste;
„Hier dient de scharpe bril met haeste opgeset,
„Geen enkel stuck hier is of er dient op gelet.
„'t Zyn bergen opgetast met alle de geryven,
„Die dienen om een vrouw te proncken aen den lyve;
„Comt vry hier, Hollandsch wyf, comt vryelyck te gast,
„Hier vindt gy linnegoet by bergen opgetast,

„Hier vindt ge kostbre kant, hier allerlei satynen,
„Waarvoor in glans en gloor de starren zelfs verdwynen,
„Hier vindt men zyden stof en keur van overvloet,
„Een koninginne kast voor deze wyken moet;
„Comt, vrouwe, hier te gast en comt by gansche hoopen
„Naar deze rycke bruit en bruigom toegeloopen;
„Al wat de aarde schoons en kostelyks bevat
„Is in dees kast versaemt, aenschouwt gy in dees schat.

Het is niet te verwonderen dat de Zaansche vrouw, »prat op haar kleedy", er zich zoo vaak in lieten afbeelden. Vele beeldtenissen van Zaanlandsche vrouwen en meisjes zijn niet alleen geschilderd en gegraveerd, maar op kleinoodiën van allerlei soort voorgesteld, waardoor de kleederdracht der Zaansche vrouwen wereldberoemd is geworden. Het is ons niet mogelijk zooveel verschillende nuances in die kleederdracht, door zoovele afbeeldingen en poppen vertegenwoordigd, te schetsen; daartoe zou men zelf een Zaandammer moeten zijn. Van vele zal ik slechts eene enkele trachten te beschrijven. Het beeldje, dat voor mij ligt, draagt eene fijne kamerdoeksche kap met kant; het dunne gaas, nauw om het hoofd sluitende en boven het voorhoofd met prachtig kantwerk voorzien, omvat een gouden hoofdbeugel, waarvan de vierkante pooten of einden, met een parel of loofwerk versierd, aan de slapen van het hoofd zichtbaar zijn; ter zijde van het voorhoofd, met de dunne einden onder de kap besloten, prijken een paar juweelen hoofd- of haarnaalden, terwijl op het voorhoofd zelf een groote met diamanten omzette (voor)naald praalt. Een krans van lokken, van boven op het voorhoofd dun en aan de wangen dik gekruld, verhoogt de rondte van het liefelijk gelaat. Om den hals is een fraaie granaten keten of boot, en de boezem is gedekt door een fijnen kamerdoek met kant, van voren netjes gevouwen en met een voorspelder of lint vóór op de borst vastgemaakt. De netheid, geenszins de gezondheid, wordt nog meer bevorderd door een wit of blauw satijnen korset of rijglijf, dat van onder om de middel nauw is toegeregen. Hier over draagt zij een wollen,

linnen, zijden of satijnen kassiekje met opslagen, of met kransmouwen op de armen. De wacht of bovenrok is mede van Oost-Indisch doek, zware zijden of satijnen stoffe, en zoo gemaakt, dat de ruimte van achteren en op zijde in net geplooide vouwen hangt. Hieronder zijn sitsche en andere rokken, die alle, de een na den anderen, netjes geschikt en eindelijk door een hoepelrok ondersteund zijn. De schortel of boezelaar van best Oost-Indisch of ander bont is door een breed gebloemd zijden lint om de middel vastgemaakt. Hare armen zijn gedekt door witte, groene of blauwe zijden wantjes of polsmouwen, des winters met bont gevoerd, des zomers met goud- of zilverdraad doorstikt, van onderen met kant, van boven met gouden gespjes om de armen vastgehecht. Boven haar kapsel draagt zij een kaper van beste zwarte zijde, van binnen met wit moor gevoerd, van achteren met satijnen banden, die met gouden haken van voren om de middel worden vastgemaakt. Hang nu dit beeldje een prachtig gebonden of rijk geborduurd met gouden sloten en klampen versierd kerkboek aan een geborduurden of blauw satijnen band aan den arm, geef haar de keurig besneden of rijk gebeeldhouwde kerkstoof in de hand en de stijf met goud en zilverdraadborduursel overladen satijnen tas met zilveren of gouden beugel op zijde, dan staat eene Zaanlandsche vrouw of maagdelijn voor uw oog, waardig om door een Vondel bezongen, door een Rembrandt afgemaald te worden.

En nog hebben wij geen blik in hare latafel in de pronkkamer geworpen, waarin zij hare kleinoodiën bewaart, en onder die dat keurige tuigje, eene verzameling van zilveren ketentjes aan een zilveren haak gehecht, waaraan een zilveren schaartje, mesje, naaldekoker en ander vrouwentuig, dat zij met een satijnen band of riem om den middel op zijde draagt en zoo glad en zuiver houdt als de tuigjes, waarvan Bredero zong:

„De meysjes van de Vecht en van de Vinkebuurt
„Die hadden haar tuichjes te wongderlyck eschuurt.

Behalve haar tuigjes had zij nog gouden mesjes in robbevellen étui, zilveren naaldekokers met vrouwen-figuurtjes gegraveerd en met inscriptiën voorzien, een groen zijden notitieboekje met het jaartal er op geborduurd, »zilveren speldedoosjes, vingerhoeden, pinkringen en ander zilver naaituig," elpenbeenen waaiers met keurig schilderwerk en van gesponnen zijde, aan de Koog vervaardigd. Andere kleinoodiën, die haar of hare moeder toebehooren, liggen in die antieke houten kapdoos, in dat fraaije mahoniehouten toilet, en vooral in dat kostbare ebbenhouten byouteriekistje, van binnen met zilver gemonteerd, waarop de geschiedenis van David en Bathseba en mythologische voorstellingen gegraveerd zijn, waarin de rijke paarlen, halssieraden en ringen, de prachtige booten en andere kleinoodiën zijn verborgen. Wij gewagen niet van de overige rijkdommen eener aanzienlijke Zaanlandsche schoone, van hare flodder- en stroohoeden, huiken en pelisen, bontwerk enz.

Van dit alles zijn ook nog herinneringen op de Tentoonstelling; nog meerdere worden met zorg bewaard; doch in de samenleving ontmoet men geen Zaandamsche vrouwen meer, die aan de oude kleederdracht de voorkeur geven; zelfs burgervrouwen, die even zoo, maar in minder rijke stoffen, gekleed waren, hebben voor altijd de dracht harer voorouders vaarwel gezegd. De laatste oude burgeres, die ze droeg, is helaas gestorven. Maar nog kan men van de Zaandamsche schoonen zingen:

„Het meisje van Sardam,
„Met hare bruine oogen,
„Heeft menig jonge kwant
„Tot wedermin bewogen;
„Zy is geen stuursche maagd,
„Gelyk zoo vele binnen;
„Hy die haar blosjes ziet
„Moet haar op 't zeerst beminnen.

HET VRIJEN EN TROUWEN.

Er is zeker geene natie, bij wie het vrijen en trouwen oudtijds met zooveel zonderlinge gebruiken vergezeld ging, als de Nederlandsche. Menig oudheidkundige heeft ze dan ook geboekt, Scheltema er zelfs een werk over geschreven; doch in weerwil van al hetgeen daaromtrent reeds te lezen is, zou met wat er nog van vermeld kan worden wel een boekdoel te vullen zijn.

Tot de plaatsen, waar die gebruiken het langst in zwang zijn gebleven, behooren de stad Zaandam en de nabijgelegene dorpen, en ofschoon ook deze door meer dan één pen zijn geschetst geworden, vordert de aard van dit werkje dat ik er op nieuw van gewage, waarbij de schilderachtige tafereeltjes van den bekwamen Honig steeds door mij geraadpleegd worden.

Het oude rijmpje:

„Op 't ys en by bezoeken
„Moet de jongen zyn meisje zoeken;
„Die leeren wil vryen,
„Moet haar 's avonds vleyen,

werd ook aan de Zaan in praktijk gebracht. Bij ijsvermaak en op watertochtjes, op bezoeken of zoogenoemde rondjes, of wel

des avonds onder het naar huis geleiden der jeugdige schoone, begon gewoonlijk de eerste kennismaking.

Reeds zong Huygens:

„Zeker zyn de avondstonden
„Altyd zoeter dan het licht,
„Altyd handiger bevonden
„Tot de lieve vryers plicht.

Niet zelden werd bij zulke gelegenheden het jawoord reeds gegeven, doch vroeger begon het vrijen ook op de volgende wijze. Zoodra een jongeling genegenheid voor een meisje gevoelde en hij te beschroomd was een onzekere kans te wagen, bediende hij zich van een derde, om de baan voor hem glad te maken. Dezen bode noemde men hylikmaker, en zijn belooning bestond in geld of in een pak nieuwe kleêren. Gelukte deze makelarij, dan vond de jonkman den eerstvolgenden Zondag de deur staan op een kier of op de klink gezet. — Soms maakten eenige jongelieden met elkander afspraak om te »selschappen", d. i. een gezelschap van eenige paren te bewerken en den Zondag-avond door te brengen. Elk hunner moest dan een meisje zoeken. De vrijer klopte dan juist op klokslag van negen bij het meisje aan; te vroeg werd niet gehoord, te laat wekte het vermoeden dat hij reeds bij een ander een blauwtje had geloopen. De deur bleef gesloten, en dat had eene samenspraak ten gevolge, om het meisje tot het opgevatte plan te bewegen. Stond zij toe, dan werd de vrijer binnengelaten en ging na weinig tijds met zijne schoone naar het gezelschap aan het huis van eene der meisjes, waar men den avond in gulle vroolijkheid met pandspel en gezang (wijn of brandewijn werd daar niet gebruikt) doorbracht. Het fatsoen vorderde dat de vrijer de volgende drie Zondagen kwam »aanpraten" en opnieuw vroeg om met haar »optezitten" of te »selschappen". Behaagden beide elkander niet, dan was de zaak afgeloopen; in het tegenovergesteld geval ging de zoogenaamd losse in vaste verkeering over.

In den minderen of arbeidersstand had iets dergelijks plaats.

het Bloemtuyntje van Jan Claes Schaep, het Nieuw Medembliksch Liedboek en Scharrezoodje, het Hoorns Trekschuitje, Boogaarts' »Zaender bloemstralen, geschoten door minnaers lust, tot vermaek der pellegrims, die de rustenburgsche reys beminnen," bij de schoonen zeer geacht, doch meer dan deze toch het Mopje, dat Soeteboom te vergeefs door zijn »Kleyn Lust-Hofje, vol van Bruyloftszangen, Echt-liedekens, Huwelijcxbaken- en Feestgedichten", had trachten te vervangen. Daar deze Mopjes niet algemeen voorkomen, meenen wij een enkel bruiloftsdichtjen er uit te mogen mededeelen.

Wij kiezen, naar het boekske openvalt, het liedeke, getiteld:

Doode Bruyloft.

1. *„Wel wat is dit? ó Jonge Lien!*
„Gy brengt geen klugten voort;
„T'is nu geen teyd van bang te zien,
„Zet droefheyd over boort;
„Men houd dit voor een vreugdedag,
„Den Bruydegom en Bruyd,
„Die vragen wat u schorten mag,
„Zy hooren geen geluyd.

2. *„T'is of men by een Doode waakt,*
„De Bruyloft wordt geschend,
„Ja slimmer of men hoedjes maakt,
„Daar is nog vreugd omtrent.
„Hoord, vrienden, op een vrolyk feest
„En past geen bang gelaat,
„Daar dienet best een blyde geest
„En zang en zoete praat.

3. *„Ziet wat is hier een zoete schaar*
„Van Maagden zonder tal,
„Daar moog'lyk over vyftig jaar
„Niet een van wezen zal.
„En of 't zo waar, wat zal het zyn?
„Als oud, en koud en af,
„Met ongemak en zware pyn.
„Ten leste na het graf.

4. *„Nog weet ik niet wat dat' er schuyld,*
„Het is hier nog geen deeg,

„De vryer zuft, het Meysje pruyld,
„Daar is wat in de weeg.
„Hier zugter een ik weet niet hoe,
„Zal dat niet overgaan?
„Zoo word ik u geselschap moe
„En laat myn zangen staan.
5. *„Komt schenker, langt een roemer wyn,*
„Dat is den besten raad,
„'t Zal dan misschien wel beter zyn,
„Als die eens omme gaat;
„De wyn verkwikt een droeve geest
„En maakt de keeltjes klaar;
„Daar past een deuntje op dit feest,
„Ter eere van dit paar.

De maaltijd, met een plechtig gebed aangevangen, werd met een lied der dankbaarheid uit het Mopje besloten, waarna men zich in een ander vertrek begaf, waar de thee en confituren gereed stonden. Hierop volgde het »strooken" of kuieren door het dorp, paar aan paar, de mannen met de lange pijp in den mond, de vrouwen met bloemruikers in de hand of voor de borst. Op sommige plaatsen geschiedde zulks ook op den tweeden zondag en op den dag des huwelijks. Het strooken raakte echter allengs bij den deftigen stand in onbruik, en men eindigde het feest met een dansje, waarop ten slotte een oud-vaderlandsche rondedans met de bekende deuntjes: »'k Zou laatst door een boogaert gaen," »Daar ging er een paterke langs de kant," of »Het bruidje begint te blozen, haar koontjes die worden rood," »Het sonnetjen is verdwenen," of een ander volgde. Soeteboom keurde echter dit dansen in zijn Sanerdams Bloemencrans ten hoogste af:

„Wat weelde (dus zong hij), *wat vreugde, wat vermaack,*
„Wat sonde, ontbonde, siet men geschien,
„Wat loopen en draven na een quade saack,
„Wat jagen, wat rennen,
„Den dans vergeckt
„En tot sich treckt
„De wulpsche jeugt.

„De sprongen, gedrongen, met gezwier,
„De passen, 't omdrayen, de rond verknocht,
„Het buygen en hygen met veel getier,
„'t Gezwinde opspringen ras nae de locht;
„Het treen terugh,
„Dan weer ter vlugh,
„Met snelle schreden gaen vooruyt,
„Geen vroom man past,
„Maar sulcken gast,
„Wiens breynloos hooft niet wel en sluyt.

De volgende veertien dagen waren geheel aan de vreugde gewijd. Elken morgen, middag en avond pret! Des morgens van elf tot drie uren gaven bruidegom en bruid beurtelings »kopjes" aan vrienden en verwanten, die dan het uitzet kwamen zien, en vooral de prachtige van zilver en gouddraad vervaardigde kostbare bruidsbouquetten, die men later onder glazen stolpen in de pronkkamer plaatste, de schitterende kleinoodiën, het fijne met kanten omzoomde bruigoms- en bruidshemd en andere kostbaarheden, moesten bewonderen. Des middags en des avonds hield men rondtjes of selschappen, waarin pand gespeeld en vooral gezongen en gedanst werd. Men bezocht ook den feestelijk versierden molen, nam deel aan de vreugde der werklieden en ging des zomers spelevaren met den boeier of het speeljachtje, dat bij die gelegenheid rijk versierd en met vlaggen en wimpels behangen was. Een Zaanlandsch dichter gewaagt er van:

„Wanneer 't geselschap hem verblyt,
„En dat men uyt playsieren ryt,
„Die sijlen veeltyts in een schuyt,
„Of in een jacht wel toebereydt,
„Met jonge liens, wel heus maniert,
„En soet geluyt van sang verciert,
„Verweckt veel vreugt met bly geluyt,
„En noch oock met een soete fluyt,
„So luystert menigh na dien toon
„En seyt het is wel lief en schoon,
„Het selschap soet en vriende veel.
„Wanneer men uyt pleysieren speelt,

„So blyft het noch heel onvermoeyt,
„Dit is 't oock met de riemen roeyt,
„Dat is mee vreught in 't Saenlants dal.

Den Vrijdagavond welke den Zondag van het trouwen voorafging hadden het de gespeeltjes en strooiers bijzonder druk met het vervaardigen van kronen, guirlandes en andere versieringen voor de bruiloft en met de strooimand gereed te maken. Daartoe gebruikte men veelal maagdepalm, verder kleine figuren van bladgoud en zilver (loovertjes), terwijl de suikers, die onder de dorpsjeugd zouden worden uitgestrooid, met rood lint aan elkander werden gehecht. Men noemde dan ook dien dag »Mooimaken, of Palmknoopen", en de avond er van werd voor een der genoegelijkste bijeenkomsten vóór de bruiloft gehouden.

Eindelijk brak de lang gewenschte dag aan:

„Die dag van weemoed en van vreugd,
„Van blijdschaps- en van weemoedstranen."

Reeds vroeg waren de speelnooten der bruid aan hare woning om haar het bruiloftskleed aan te trekken. Eindelijk was zij gereed en verscheen zij in de pronkkamer, »gekleed (meldt een Zaanlander, die haar in staatsie mocht zien) zoo als men van den rijkdom der ouders en van den smaak der dochter verwachten mocht. Zij droeg het jak of kassekein dier dagen van zwarte zijde, van voren laag uitgesneden, over het keurslijf; de kostbare kamerijksche doek bedekte den boezem tot aan den hals, en het jak liep van achter tot over de helft van den effen donker gekleurd zijden wacht (rok) in een lange slip uit. Deze rok was, om door het zitten met geen kreuk ontsierd te worden, opgeschort en liet een anderen blauw zijden rok bemerken, die nog een paar andere van Oost-Indische stof verborg, en waarover een lang voorschoot of schortel hing. De armen kwamen tot den elleboog onder het aldaar opgepofte jak uit, doch hun blankheid en schoon werd door een paar zijden polsen, die aan de einden met gouden armbanden prijkten, voor het oog

bedekt. Hare nette, in zwart zijden kousen geschoeide voeten waren in kamoes-lederen schoenen met gouden gespen en hooge hielen besloten. Het bevallig eirond hoofdje droeg het eigenaardig hoofdhulsel, de kap in al hare kostbaarheid; om den hals was een keten groote bloedkoralen met gouden slot, waarop de walvischvangst keurig was gedreven, gesnoerd, terwijl voor de borst een grijs zijden lint met een diamanten gesp was vastgehecht; even zoo hield een dergelijk lint de ranke middel omsloten."

Was de bruid alzoo rijk uitgedost, de moeder en andere vrouwelijke bloedverwanten waren het niet minder; het was zijde en goud, zilver en juweel, wat er blonk.

Welhaast verscheen de bruidegom in een kostbaren laken of zijden rok met lange panden, korte zijden broek en kousen, gewerkte zijden kamisool en hagelwitte das, waaraan het bruidsgeschenk, de juweelen knoop, schitterde. Allen plaatsten zich rondom de met koffie, geestrijke dranken en allerlei lekkernijen beladene tafel. In het midden zat de koningin van het feest, omringd door hare speelnootjes en strooisters; over haar de beide moeders of peetenmoeien en zusters van bruid en bruidegom, aan de andere zijde de bruidegom met zijne speelgenooten en mannelijke verwanten. Ondertusschen kwamen ook de genoodigde gasten, die door de speelnooten van banket, koffie en daarna van likeur werden voorzien, waarna het huwelijk in het vertrek werd gesloten. Hierop vormde zich de stoet naar de kerk, voorafgegaan door de voorstrooiers, die bloemen, looveren en palm voor de voeten van het jeugdig paar wierpen, terwijl anderen suikergoed onder de kinderen, die zich aan weerszijden van den stoet bevonden, strooiden. Op hen volgden het bruidspaar, de familieleden naar rang, en de vrienden. Na de inzegening vertrok de stoet, in dezelfde orde, nu echter niet naar het huis van de ouders der bruid, maar naar dat van die des bruigoms, waar het jonge paar zou ingehaald worden. Waren zij uit het huis der bruid uitgestrooid,

thans strooide men ze dat des bruidegoms binnen, terwijl het suikergoed weêr met volle handen onder het jonge volkje werd geworpen. Nu trad de stoet door de ontsloten dooddeur de pronkzaal binnen, en daar, zegt het oude rijmpje, »werd naar lust gekoosd en gekust, gewenscht en geweend, gedronken en geklonken, gezongen bij 't rondgaan der fluit: »het bruidje is in de schuit." Terwijl de gasten aan de met spijs en drank, koek en hylikmaker, koffie en bruidstranen beladen disch een nieuw genot smaakten, werd de prachtig versierde, in de herberg aangerichte bruiloftsdisch, en de nog zwieriger dan de vorige zondagen opgeschikte molen door de belangstellende dorpelingen bewonderd. En waarlijk, beide verdienden zulks! De uitgestrekte tafel, in het met festoenen behangen en met groen bekleede vertrek, was met een hagelwit laken overdekt, waarop zich om en tusschen de met bloemen omkranste schotels en borden festoenen van palm en groen slingerden, die in het midden een kunstig bloemwerk vormden, waarin een fraai gevormde piramide van suikerwerk met de symbolen van den handel of het bedrijf van den bruidegom omhangen, of wel een versierde molen of zilveren schip onder een glazen stolp prijkte. De wijnkelken van 't jeugdig paar waren »schier met een bloemenboschagie, de zetels met bloemenprieelen te vergelijken." De molen wedijverde met den disch in rijkdom en smaak van versiering. »In kruis staande, waren de zeilen als slingers door de hekken der wieken geslagen, en aan de einden koepel- of hartsgewijze gevormd; tusschen de boveneinden der wieken waren touwen gespannen, waarop de voorletters der namen van bruid en bruidegom prijkten; aan de wieken zelve hingen slingers, kransen en kronen van groen gevlochten, met vlaggetjes en blikken plaatjes versierd, die als zilver in de zon schitterden; boven de wieken wapperden mede vlaggen, terwijl op de kap van iederen molen eene groote vlag hare breede plooien ontwikkelde..." Doch keeren wij naar het beste deel terug, waar wij de gasten aan den disch achterlieten.

Eensklaps stonden de ouders van het jonge paar op, en begaven zich naar de feestzaal; weldra volgde de stoet, en met dezelfde staatsie, terwijl de achterstrooiers wederom het pad van de jonggehuwden met groen en bloemen bestrooiden, trokken ook deze derwaarts, waar zij door de verheugde ouders plechtig ontvangen werden. De vader van den bruidegom verliet den cirkel, dien zij gevormd hadden, met een met rijnschen wijn en suiker gevulden bokaal, waarin een doorgesneden citroen om een versierden kandeelstok lag, en heette met den oud-vaderlandschen dronk zijne kinderen welkom. Uit zijne hand ging de bokaal in de handen der gasten over; en zoo door deze het oude liedje

„Kynders hier inne
„Breng ick dy mine minne

niet meer werd aangeheven, toch werden er zegenwenschen ontboezemd en de oude vriendschap door hartelijken handdruk bevestigd.

»En nu ten feest", zeggen wij met Honig, aan wiens liefelijke tafereeltjes wij de hoofdtrekken dezer schets ontleenden. Wij zien de gasten, alle in hun sierlijkste gewaad gehuld, naar rang van maagschap en ouderdom, zich om de tafel schikken, hooren het gebed van den vermaner of dominé, de schellen der ceremoniemeesters klinken, de zaal weêrgalmen van 't gejuich na plechtige of jolige toasten; wederom »stuiven de kusjes zoo dicht als sneeuw of hagel" na het geroep van »swik en swak" of »overal"; wederom worden mopjes of andere liedeboekjes te voorschijn gehaald en de vroolijkste drink- en klinkliedjes er uit gezongen. Soms heffen ook bruid- en bruidegom den beurtzang aan, zoo als men die nog in de »Zaender Bloemstraelen" aantreft:

„Myn bruyt, myn lief,
„Liefste, myn schoone,
„Liefste, die ik bemin,
„Open eens uwe troone,

„Myn soete herderin,
„Laat eens sien uwen sin
Die ghy tot my nu draeght
Van buyten en van binnen,
O! fiere jonge Maeght.

„O Bruydegom, myn harte
„Door U ontsteecken is,
„Maar dit is nu ook smarte,
„Dat weet ghy voor ghewis,
„'t Is niet by meen of gis,
„Maer in myn harte gheprent,
„Want ick nu al myn sinnen
„Tot U hebbe ghewent.

En wanneer de bruidegom het slotcouplet

„Ick heb weleer staen kloppen,
„Aen u deur of u poort,
„Maer 't ghehoor scheen ghestoppen,
„Doch nu soo ist gebeurt,
„Dat myn herte verheught,
„Wy sullen by te samen
„Nu leven in gheneught.

had geëindigd, dan daverde de grond en rinkinkten borden en flesschen van het vroolijk hoera!

Bij het nagerecht werden de met gouden randen en keurige vignetten versierde bruiloftsdichten, in quarto of folio gedrukt, van ernstigen en vroolijken, maar niet altijd kieschen inhoud, rondgedeeld en sommige onder het rondgaan van den grooten »omganger" gezongen. Na dit gezang bood de rijke Zaanlander den pas gehuwden en den overigen gasten soms de zilveren bruiloftspenningen, met de namen der gehuwden en toepasselijke gedichten en spreuken er op gegraveerd, aan. Nog worden zulke penningen in kabinetten bewaard. Zoo is er een, op welks voorzijde is gegraveerd: *Jacob Dirks en Immetgen Jans in den echt versaemt den* 29 *Maart* 1626. *Twee harten die oprecht, in liefde wel vernoecht, Bestaan haar trouw in echt, den hemel 't samen voecht;* en op de keerzijde: *Settet mij gelyck eenen segel op uwe*

herte ende gelijck eenen segel op uwen arme, want de liefde is sterck gelijck de doot, ende ijver is vast gelijck de helle. Cantica 8. Op een ander ziet men Venus en Juno met attributen en deze inscriptie: *Een hart dat reine Liefde vraagt, Is Doffrhant, die my behaagt;* aan de andere zijde: *Ik Kroon oprechte Liefd' altoos, Met mijnen Trouring eindeloos.* Dergelijke huwelijkspenningen werden ook op zilveren en gouden bruiloften rondgedeeld en men liet ze ook bij andere gelegenheden, zoo als het bouwen van molens, het oprichten van fabrieken enz. vervaardigen.

Eindelijk stonden de gasten op, maar het feest eindigde niet. Sommigen gingen naar hunne woning om het bruiloftskleed met een ander te verwisselen, anderen bleven kouten en spraken dan van vroegere door hen bijgewoonde bruiloften, en hoe vroolijk het daar toeging, ja soms zoo, dat er keuren op het vieren er van moesten gemaakt worden; hoe men ongenoodigd op de bruiloften, op »trouwmalen of bruidstranen" verscheen; bruidegom en bruid bij het schutten geld afdwong en knevelde, en des nachts de tuinen ging berooven van bloemen en groen om er rozenhoeden en kransen van te vervaardigen, zoodat de schout het groenmaken moest verbieden.

Zoodra de gasten in een ander gewaad waren teruggekeerd, begonnen de speelluiden hunne instrumenten te stemmen en de jongelieden te dansen, 'tgeen tot den morgenstond duurde.

Ondertusschen waren bruid en bruidegom verdwenen, en hetzij naar hunne eigene woning, hetzij naar die van de ouders der bruid gegaan, waar de fijne linnen bruid- en bruigomshemden gereed lagen. Gewoonlijk bleef het paar de eerste veertien dagen bij de ouders der bruid en de volgende bij die van den bruidegom »selschappen". Des anderen daags kwamen de gasten de jonggehuwden bezoeken, de boelgaven in oogenschouw nemen en de hunne brengen. Vele dezer boelgaven waren voor huiselijk gebruik, de meeste voor de porselein- en zilverkast bestemd. Van de laatste zijn nog borden van Delfsch aardewerk en wijn-

glazen en zilver met de namen van het paar, het jaar en den dag van 't huwelijk of symbolen op het huwelijk bewaard gebleven. Zij versieren thans de Tentoonstelling tegelijk met andere voorwerpen, die aan vroegere dagen herinneren, en onder deze een bruigomshemd, bruidshoed, zakdoeken, waarin bruid en bruidegom elkander een geschenk in goud- of zilvergeld, naar stand en vermogen, vereerden, bruidsmofjes, bruidskousen, borstiek en bruiloftslint, een met de inscriptie: »Niets als de doot en kan ons scheyden. Maakt uw twe harten dan tot één. Bruyt en Bruydegom. Anno 1728." Voorts een bruidsmanteltje, een blauw triumphant jak, gelijk het de strooisters plegen te dragen, knipwerk achter glas en de prachtige bruidsbouquet onder een glazen stolp. Mogelijk was ook de tinnen lepel met daarop geprikte afbeelding der geschiedenis van Adam en Eva in het paradijs een boelgaaf.

Des avonds werd het steenen varken geslacht, waarin de boeten werden bewaard, die gedurende de bruidsdagen betaald werden door hen, die bruid en bruidegom niet bij die namen hadden aangesproken. Deze boeten gaven aanleiding tot een nieuw feest, en dit feest werd wederom door andere vervangen; ja niet zelden duurde de »napret" nog veertien dagen lang, want onze vaderen waren

„Vrolijke bazen van blijde manieren,
„En hielden van drincken en veel te playsieren."

DE KRAAMKAMER. — DE SCHOOL. — HET BEROEP.

Ofschoon wij een lijvig boek over de verschillende gebruiken vóór, bij en na de bevalling aan de Zaanstreek zouden kunnen schrijven, zullen wij ons slechts tot eenige bepalen, wijl de gebruiken aldaar in vele opzichten met die, welke vooral ten platten lande in Holland in zwang waren, overeenstemmen en reeds vroeger in ons »*Hollandsch huisgezin*"[1] beschreven zijn. Wij mogen dus veronderstellen, dat er lang voor de bevalling reeds groote toebereidselen zullen gemaakt zijn om den toekomstigen wereldburger op betamelijke wijze te ontvangen, voor baker en wijze vrouw, wieg en luiermand, zal gezorgd en, zoodra de kraamkamer in orde was, vrienden en buren zullen uitgenoodigd zijn om haar in oogenschouw te nemen. Bij die gelegenheid zal er wel menige bokaal op Hansje in den kelder en het afloopen van 't scheepje zijn rondgegaan.

Daar echter de kraamkamer, zooals wij ze op verschillende meubels zagen afgebeeld, nagenoeg geheel ingericht was als de reeds beschrevene achterkamer, zullen wij alleen mededeelen dat er zich thans, behalve de luierbak, ook de wieg in bevond.

---

[1] Uitgegeven te Haarlem bij A. C. Kruseman.

De eerste stond op de tafel, benevens een Saksisch porseleinen theeservies op een met een kraamkamer beschilderd theeblaadje; de laatste was van hout, te Assendelft vervaardigd, en met een landschapje, een kat, den waterput met Jacob en Rachel beschilderd, terwijl op elken hoek een kat was gesneden. Op andere voorstellingen der kraamkamer ziet men ook de bakermand en het vuurscherm, een kamerschut, ook al met molens en schepen of bijbelsche tafereelen beschilderd; de luiermand kwam eerst later in gebruik, en hoe keurig die bewerkt werd moge de poppeluiermand uit de 18de eeuw op de Tentoonstelling bewijzen.

Men herinnere zich dat men in Zuid-Holland onder den naam luurkorf niet slechts de mand zelve verstond, maar al wat tot gebruik van het kind diende, — van de »rooije fluweelen dooplucr, rontom met een schoon kant, van binnen gevoert met wit armesijn, daartoe een kamerdoeckscho doopluer met een tralekant en het wit satijnen met roozen gestikte en met wit karmesijn gevoerde dekentie" af tot de »zilveren kruiddoos en pappot" toe[1]; en hoe groot de weelde was, die men in 't geringste kleedingstuk en vooral in de prachtig met bloemen bestikte en met den naam, het jaar en den dag der geboorte van het kind versierde bakerkussens ten toon spreidde, bewijst de vroeger door ons beschrevene luiermand uit de familie Van Beveren.

Wanneer de vrouw moeder stond te worden, werden de naaste betrekkingen ontboden. Het verzuim hiervan of het niet in acht nemen van den graad van maagschap gaf aanleiding tot hevige familietwisten. In stede van een kloppertje plaatste men een briefje voor de glazen, dat den toestand van moeder en kind vermeldde; doch desniettegenstaande lieten de familie, de vrienden en de buurt nog dagelijks er naar vragen. Op den morgen van den tienden dag echter las men op het briefje:

---

[1] Zie de luurkorf beschreven in mijne *Uitspanningen* blz. 110.

»de vragers worden in huis gevraagd", die dan op een glas gesuikerden wijn en een koekje onthaald werden. Ook werden op dien dag de kinderen uit de familie, van goede vrienden en in de buurt op beschuit of suikerdebollen (een boterham met gladde of gekarrelde muisjes) of het »kindermaanstik" getracteerd.

Geen stad of dorp of het had de een of andere lekkernij, die er alleen of het best gebakken werd. Zoo had men ook aan de Zaan het »Wormer banket" of tweebak, dat naar de Indiën, Brazilië en overal werd heengezonden.

„Wormer sleept syn oegst tot daer de son syn loop endt;
„En daer de Naelde swymt syn tweebackswaer te koop sendt.

In de eerste helft der 17de eeuw had men te Wormer 150, in 1658 100 beschuitbakkerijen, die voor *f* 40,000 aan melk, *f* 30,000 aan gest noodig hadden, terwijl 26 korenmolens ter nauwernood het benoodigde meel konden malen. Te Wormer alleen telde men 70 ventschuiten, die de beschuit naar binnenlandsche markten, ja naar Hamburg en de Oostzee voerden. Dat dit banket ook op de rondjes, die elkander na den tienden dag in de kraamkamer afwisselden, den gasten zal zijn aangeboden, is niet te betwijfelen, evenmin als dat bij die gelegenheid de kraamheer met de kraamheersmuts op het hoofd den kandeelbeker zal hebben doen rondgaan, bij welke gelegenheid de gasten de baker in plaats van den halven dukaton, die (meende zij) haar toekwam, een bakerschelling in de hand stopten.

Doopmalen werden er niet gehouden, doch op den dag wanneer de vrouw haar kerkgang deed, had er een eenvoudige familiepartij plaats en ontving de kleine de zilveren bel, ratel, lepel of een ander zilverstuk van den peet, die hem ten doop had gehouden, tot pillegift.

Was de luiermand een geschenk van de moeder der huisvrouw, ook zij gaf den tonnestoel, waarin de kleine met de klompjes aan de voeten werd gezet.

Ook waren het meestal de grootouders, die later het zilverspeelgoed, niet op eenmaal, maar stuksgewijs ten geschenke gaven, totdat eindelijk een geheel vertrek met dit poppegoed versierd was.[1] Zoo liet Czaar Peter een geheel Hollandsch huis vervaardigen en naar den stijl der 17de eeuw meubelen. Dat speelgoed werd als kleinood bewaard, gelijk ook de zilveren molens, scheepjes en boeiers, die aan de knapen geschonken werden, terwijl het houten, vaak keurig bewerkt en met molens en schepen en andere figuren beschilderd speelgoed tot dagelijksch gebruik diende. Behalve de voorwerpen tot huiselijk gebruik, zooals de mangelplank en mangelrol, de luurkorf, enz. had men ook groote poppen in de gewone Zaanlandsche dracht, waaraan geen kleedingstuk of sieraad ontbrak, en die niet alleen van hout, maar ook van zilver vervaardigd werden. Zulk een zilveren pop in Zaanlandsche kleederdracht werd eenige jaren geleden op een boelhuis te Medemblik verkocht. Behalve dit kinderspeelgoed is er nog menig voorwerp, dat ons de jeugdige jaren onzer voorouders herinnerde, zooals schoolplakken, schoolboeken en schoolprenten (heiligen). Onder deze laatste zijn zeer curieuse, zooals die welke eenige bijzonderheden behelzen uit het leven van Czaar Peter gedurende zijn verblijf te Zaandam en Amsterdam; en de vrijage van Krelis en Maartje van Oostzaan. De laatste wordt in 16 houtsneden voorgesteld. Krelis begeeft zich naar Maartjen, doch vreest dat zij hem niet zal ontvangen. Hij vergist zich. Zij ontvangt hem vriendelijk en biedt hem een stoel aan, waarna zij het met elkander eens worden.

„Al wel, dagt Krelis, dat gaet goet,
„Ik u daerop eens zoenen moet.

Hierop deelt hij haar mede wat hij van zijn »vaertje" heeft te wachten, waarop zij antwoordt:

„Dat's heel wel Krelis, lieve guyt,
„Moertjens goetje heb ik vooruyt.

---

[1] Ook is er op de Tentoonstelling zilver speelgoed, een zeildoekfabriek te Krommenie voorstellende.

Vervolgens toont Maartje hem haar kippen en haar haan, haar »zoegjen, die nog werpen zal", haar potten, pannen en hond. Nadat Krelis die schatten met verbazing aanschouwd heeft, gaat hij naar huis, doch komt weldra terug »braveerende in zijn beste kleeren", waarop Maartje hem verzoekt te zeggen wat hij zoo al ten huwelijk zal brengen.

„*Komt Krelis* (zei ze) *leg my eens uyt*
„*Wat gy zult hebben tot een duyt*,

waarop hij antwoordt

„*Ziet deze kleeren*
„*Zal myn vaertjen my vereeren;*
„*Ziet, ook heb ik geld vooruit;*
„*Net drie stuyvers en een duyt;*

waarop zij gaan trouwen en hun goedje bij elkander brengen.

Tot de oude, schoon hoogst zeldzame schoolprenten, die tot Zaanlandsche personen of gebeurtenissen betrekking hebben, behooren de »Wonderlycke avontueren van den man onder den Beer", »de Waerachtighe avontueren van den beruchten zeeroover Claes Compaen", »Afbeeldingh van de inventie van de zaegmolen, de Groenlandsvaert, de Walvischvangst", »de Brant van de oliemolen »de Zeug" bij Wormer 5 May 1699", »de ware historye van den jongelingh van Westzaenen," »Visioen van Grietje Claes."

Wij kunnen alle deze prenten niet beschrijven. De verzen, die er onder staan, worden ook gevonden op de schilderijen die op de Tentoonstelling aanwezig zijn, en zullen naar het mij voorkomt aan deze ontleend zijn.

De man onder den beer was de bekende kommandeur Cornelis Gerrits Jongekees, wiens portret en avonturen op zijn tochten naar Groenland niet alleen op schoolprenten, maar ook op doek en paneel voorkomen, en die hij zelf in een gevelsteen voor zijn huis liet afbeelden.

Een gedeelte van de prent stelt zijn gevecht met een ijsbeer, het andere het avontuur van Cornelis Gerrits Ouwekees bij het

beklimmen van een ijsberg voor. Deze en andere avonturen zijn uitvoerig beschreven in Frederik Martens' »Gedenkwaerdige voyagie na Groenland of Spitsbergen en desselfs naukeurige Beschryvinge", en daaruit door allen, die later over hen schreven, overgenomen. Wat het visioen van Grietje Claes betreft, deze »eerbare en zeer deugdzame weduwe", die op het Kattegat te Westzaandam woonde, had omstreeks 1667 een gezicht. Des nachts verscheen haar een schoon jongeling, Engel, die haar verkondigde, dat God Holland zou bewaren. Jan Luyken bezong dit voorval onder den titel van »de genade Gods over Holland".

Het ontbrak sedert het laatst der 16de eeuw de Zaanstreek niet aan scholen; zelfs had men later te Wormer eene Latijnsche school. Gelijk overal ten platte lande bekleedden de onderwijzers behalve het schoolambt dat van koster, voorlezer en zanger, klokkeluider, grafmaker, sommigen dat van notaris. In den aanvang bestond hun inkomen grootendeels uit eetwaren, zoo als eijeren, worst enz., later ontvingen zij eene vaste wedde. Het leveren van schrijfbehoeften, vooral van kerst-, paasch- en pinksterkransen, behoorde tot hunne emolumenten. Onder hen waren er, die zich ook als bouw- en wiskundigen en dichters bekend maakten; maar vooral waren zij buitengewoon ervaren in het rekenen, en het bleek niet alleen uit de kaart die zij uithingen, maar ook uit hunne schoonschriften, dat zij uitstekende schrijfmeesters waren. Soeteboom roemt zijn leermeester Pieter Cas, als »seer effen op de spilling", en als een »man van hooge bedenkingen". Maar niet alleen moesten zij de Zaanlandsche jeugd in de »edele consten, die hen vaerdigh maeckte tot het beroep, waer in sy mogten geplaetst worden, prepareeren", maar hen »in alle goede deughsame manieren onderwijsen, sonder toelatingh dat in de schoole vloecken, sweeren, oncuysche onmanierlyckheydt gepleeght werd," en hun vooral »de Gereformeerde religie inplanten." Men behoeft nauwelijks te vragen, voor welke beroepen de meesters hunne leerlingen moesten prepareeren. De meesten zullen wel voor het fabriekwezen, den

handel en de scheepvaart opgeleid zijn geworden: ook hunne vaders, groot- en overgrootvaders waren fabrikanten, kooplieden, reeders en groenlandsvaarders geweest. Van hunne prille jeugd waren zij in het ouderlijk beroep ingewijd, hun eerste speelgoed was een molen en een schip; vroegtijdig gingen zij met hunne vaders naar de markt en de fabrieken; nergens konden zij in het ouderlijke huis de oogen wenden, of zij zagen vaders molen, grootvaders schip, of tafereelen waarin molens en schepen de hoofdzaak waren; en weinig andere boeken dan die op handel of scheepvaart betrekking hadden, of den roem der Zaanstreek en haar opkomst, bloei, welvaart en rijkdom vermeldden, waren in 's vaders kleine bibliotheek.

Daarin lazen zij hoe er aan de Zaan, ten tijde van Jan Adriaansz. Leeghwater, niet meer dan één korenmolen was, en hoe er ruim een halve eeuw later zoovele molens waren, dat alleen Zaandam in de verte »op een mierennest geleek, waar alles in beweging was"; hoe, sedert Cornelis Cornelisz. van Uitgeest het houtzagen had uitgevonden en den eersten houtzaagmolen »het Juffertje", waarvan schier elk de afbeelding in zijne woning had, had vervaardigd, niet alleen de Amsterdamsche houtkoopers en timmerlieden het hout aan de Zaan lieten zagen, maar aan den Zaankant de groote stapel van den Noordschen en Oosterschen houthandel bijkans uitsluitend gevestigd werd, zoodat men er aan het einde der 17[de] eeuw 250 houtzaag-, 150 olie-, ten minste 60 pel- en graan- en 40 papiermolens telde, behalve die, welke tot het kloppen van hennep, het vermalen van granen, verfwaren, schors, tabak, snuif, mosterd en ander klein bedrijf gebezigd werden; — hoe dezelfde Leeghwater schreef: »my mach gedenken, dat men op Saardam niet een groot schip en konde maken", en men er niet lang daarna kleine en groote schepen begon te timmeren, de Overtoom om ze over den dijk uit de Binnen- naar de Buiten-Zaan te winden werd daargesteld, het scheepstimmeren zóó toenam, dat er tusschen 1692 en 1694 63 nieuw gebouwde

schepen over den dam werden gewonden en er in 1702 50 groote scheepmakersbazen waren, die niet alleen hunne werven aan den gang hielden, maar van welke sommigen het door kracht van volk tot een nooit gehoord uiterste dreven; — hoe de paling vroeger in geheel Noord-Holland opgekocht en naar Engeland en Duinkerken vervoerd werd, buizen en krabschuiten tot de haringvangst werden uitgerust, maar hoe die visscherij in geen vergelijking kon komen met de voordeelen der vaart naar Groenland en Straat David om walvisschen te vangen, zoodat er vele jaren waren geweest dat er van 160 tot 200 Groenlandsvaarders in Nederland werden uitgerust, van welke verre het grootste deel voor rekening van de Zaan, en welk een bloei dit gaf niet alleen aan den scheepsbouw maar aan alle trafieken, vooral aan traankokerijen, baardsnijderijen en lijnhuizen. Dat alles en nog veel meer lazen zij bij Soeteboom en andere schrijvers, die in geen Zaansch huisgezin werden gemist. Is het te verwonderen dat men van de Zaan sprak als van een »Eldorado", een »Neerlandsch Tyrus", dat dichters haar gelijk stelden met onze voornaamste koopsteden, ja haar »eerste wereldwonder" noemden; zelfs zongen:

„*Wie sal vermelden wat en schat*
„*De Kanten aen de Saen bevat*
„*Wie sal de ryckdom noemen*
„*Waarop sy soo magh roemen*"?

dat vreemdelingen de overdrevenste berichten nopens hare rijkdommen mededeelden? Maar vooral, is het te verwonderen dat de Zaanlander voor geen ander beroep hart had dan voor het voorvaderlijke, en ook zijnen afstammelingen er dezelfde liefde voor inboezemde?

VERMAKEN AAN DE ZAAN.

»Het is een slecht land", zeggen de Hollanders, »daar het niet eens in het jaar kermis is"; »even zoo is het ook een slecht dorp dat aan bezeilbare wateren ligt, daar men nu en dan niet eens een vroolijke Zeilpartij heeft." Zoo schreef Le Francq van Berkhey als tot inleiding zijner beschrijving van zulk een partij. Waarlijk, tot die slechte dorpen behoorden in de 17de en 18de eeuw de Zaansche niet. Menigmaal toch werd er door den eenen of anderen kastelein een vlag tot prijs uitgeloofd voor het beste zeilen, en dan stroomden er evenveel mededingers en kijkers naar de Zaan als elders naar eene harddraverij. Die zeilpartijen werden van tijd tot tijd afgewisseld door het »in compagnie of admiraalzeilen", zoo als het door Adam Silo op eene fraaie teekening, getiteld »het Admiraalzeilen der Zaanlandsche boeiers", werd voorgesteld. Van zulk een boeier, »met alle gemak en weelde, waardoor de Zaansche boeiers zich eertijds onderscheidden", is een model op de Tentoonstelling, en wie bewondert niet de hagelwitte zeilen aan den ranken als gepolijsten mast, de glanzend geharpuisde boorden, het als zilver blinkend ijzerwerk, het keurige schilderwerk en verguldsel. Er staan banken rondom het ruim en den stuurstoel; in het nette beschilderde

C.C.A. Last.

Steend. v. P. Blommers 's Hage

a. **Beugeltasch.**
b. **Boot.**
c. **Boothaak.**

d. **Kerkstoof.**
e. **Schoen.**
f. **Model van een tent- of glazenjachtje.**

g. **Mopjesmandje.**
h. **Opsteek-comfoor.**
i. **Kapdoos.**

k. **Theekistje.**
l. **Bierkan.**
m. **Lollepot.**
n. **Bord met stier.**

v
I
jo
la
kl
ni
de
sch
mi
de
ijs

roefje zijn keurige kussens opgelegd; slaat men ze open, dan heeft men geschikte slaapplaatsen, terwijl de kastjes aan de hoeken tot berging van een geheel huishouden dienen. Met zulke boeiers deden Willem V en zijne gemalin, den 30sten Mei 1768, bij hunne terugkomst van Zaandam, een zeiltochtje op het IJ. Met zulk een boeier voer de rijke koopman — en elk bezat er een — naar de markt te Amsterdam.

Behalve met den boeier deed men ook watertochtjes met het bevallige tent- of glazen jachtje, een soort van gondel met een tentje in het midden, aan weerszijden door glasramen en aan de einden door met glas voorziene deuren gesloten, zoodat, wanneer de er voor hangende gordijntjes weggeschoven waren, de in het vaartuig zittende personen allerwege een vrij gezicht hadden, of bij het openen der raampjes de frissche koelte konden genieten. Het was van onder glad geharpuisd en de boorden waren zwart geverwd, terwijl de tent zelve groen geschilderd en met witte of vergulde lijsten afgezet, en er bovendien om die lijsten en den spiegel nog snijwerk aangebracht was. Zulke jachtjes voerden de vrouwen naar hare rondjes of bezoeken, bij guur en regenachtig weer naar de kerk, in den omtrek waarvan men dan eene geheele rij er van zag liggen, en de dochters naar de kermissen en de omliggende dorpen.

Zoo geliefd als des zomers de tochtjes te water, waren des winters die op het ijs. Dan wemelde het op de Zaan en het IJ, »verkeerd in kristallijn, in spiegelglas herschapen," van jong en oud, arm en rijk. Terwijl de zoete jeugd, onder jok en lach, »op de wieken van den wind over 't ijs zweefde," zetten de kleinen hunne op moeders gladde matten aangevangen oefeningen op het ijs voort, en mengden zich de moeders zelve in de met de geschiedenis van den jongeling te West-Zanen beschilderde toogen onder de jubelende menigte en hadden niet minder genoegen (ket) dan hare kinderen. Op het ijs stortte de scheidsmuur tusschen de verschillende standen inéén: »het ijs toch dempt de kloof, het ijs maakt allen één."

„Dan weemelt de rivier van ryk gedoste scharen,
„Die in geen jacht of schuit de heldre stroom bevaren,
„Maar op een yzren wiek als vliegen over 't nat,
„Tot hart metaal gestolt, of snellen over 't pat,
„Nu regts, nu links, dan over regte lanen,
„Die wakkre handen voor hun snelle voeten banen;
„Zy leggen hier eens aen en staen dan daer eens stil,
„En ylen dan weer voort. Een yder doet zyn wil,
„Hier vraegt men naer geen stand, hier is men vrank en vry,
„Hier heeft een boeren-maegd een edelman op zy,
„Daar ziet m' een boeren-zeun aen 't hoofd der joffren ryen,
„Ginds ziet m' een hoofsche kwant een burgeres geleyen,
„Want dat geen groot monarch, geen wysgeer zelfs vermocht,
„Dat ziet men door het nat tot ys gestolt gewrocht;
„Vraegt men uit 's herten grond wie is er waerlyk wys,
„Ik zeg uit 's herten grond dat is alléén het ys.

Ofschoon het schaatsenrijden algemeen was, zoo bestond er echter verschil in de schaatsen en in het rijden zelf. Vroeger maakte men de schaatsen zeer lang, tot aan het voorste einde met hout bekleed, en sommige knappe rijders geven daaraan nog de voorkeur. Anderen hielden van korter schaatsen, welker ijzers slechts zoover met hout bekleed waren als de voetzool zich uitstrekte; zij noemden ze halve houten. Voorts had men ze ook met koperen of ijzeren zoolplaten; sommigen lieten er lederen schoenen om maken; dezen schroefden de schaatsen aan den schoen, anderen verkozen ze met riemen aan te gespen, terwijl wederom anderen, om de schaats vast aan den voet te hechten, banden gebruikten. Wat het rijden betreft, ook hier was in verschillende streken een groote verscheidenheid; over het algemeen muntten de Hollanders, vooral de Water-, Rhijn- en Delftlanders en de Katwijksche zeelieden uit in het buiten-over rijden, het sierlijk en kunstig zwaaien en draaien, en 't maken van allerlei krullen. Men vond er die op elken slag, ter weerzijden, drie, vier of meer roeden konden omzwaaien en met de schaats een geheel alphabet in trekletters op het ijs teekenen: anderen toonden hunne vaardigheid in 't met de schaats verkeerd of achteruit rijden. De Friezen maken daar minder werk van:

zij rijden meer recht voor zich heen, zoo als men zegt »binnen 's beens"; zij loopen als 't ware, en hierdoor winnen zij het in 't algemeen in snelheid, spoedig rijden en in 't vaststaan. Dat men echter ook in Noord-Holland, en met name aan de Zaan, snelle rijders had, blijkt uit de aanteekening dat in den winter van 1795 door Dirk de Roo de afstand van Alkmaar naar Krommenie in 22 minuten op schaatsen werd gereden, en uit het volgende geschrift, achter lijst en glas op de Tentoonstelling:

Anno 1676 Den 19 Dezember Op een Zaterdagh.

Met Een volle maan, stilletjes de wint aan het Zuyde, ben Ik, in Comp. Klaas Aartsz, Kaaskoper, met Meinder Arentsz, Jacob Blauw, Jacob Buys, op schaatsen uyt Gereeden van Dito Meynders Aarentsz de klok smorgens 4 *uuren. In helder maaneschyn Tot Haarlem, van daar Tot Amsterdam, van daar Tot Weesp, van daar tot Naarden, van daar tot Muyde, van daar Tot Pampus, over Pampus Tot Muniekkendam, van daar tot Edam, van daar door Purmerent, van daar op den Ouwendyk, daar wy de Eerste Maal plysterden, zynde omtrent de klok* 1 *uur.*

Van daar tot Hoorn, van daar Tot Enckhuysen, van daar Tot Medemblik, van daar tot Alckmaar, Daar wy nog eens plysterde, En van daar na huys. Doen wy even van Alckmaar waaren Begon het Snouwe en quamen zo Tuys omtrent de klok 1/2 9. *Hebbende* 12 *Steede Bezoght op een Dagh.*

Heeft het schaatsrijden in vroegere jaren menig dichter stoffe tot zingen gegeven, niet minder in deze eeuw, gelijk uit de Zaanlandsche jaarboekjes genoegzaam blijkt. Waar de ijssleden en ijsschuitjes vervaardigd werden is mij niet gebleken, waarschijnlijk wel aan de Zaan zelve. Volgens de overlevering maakte men te Vollendam en Krommenie de beste schaatsen. Zijn de IJsvermaken even als vroeger aan de Zaan nog eene geliefkoosde uitspanning, de watertochtjes zijn het niet meer. Boeiers en jachten zijn verdwenen en zeldzaamheden geworden, waarvan de modellen alleen nog bewaard worden.

Tot de vroegere volksgebruiken, die nog aan den Zaankant in zwang zijn, behoort op St. Maarten, op 11 November, het loopen der kinderen met en het trachten uit te dooven van

5*

elkanders lichtjes en het bedelen aan de deuren onder het zingen van

„Sintre, sintre Maarten,
„De kalven dragen staarten,
„De koeien dragen horens,
„De kerken dragen torens,
„De torens dragen klokken,
„De vrouwen dragen rokken,
„De jongens dragen broeken.
„Oude wyven,
„Komen te kyven,
„Laten hun oude schorteldoeken dryven.
„Sinte Maarten is zoo koud,
„Geef hem een turfje of een hout,
„Om hem te bewarmen
„Met zyn bloote armen, [1]
„Sinte Maarten heeft een koe,
„Die komen Allerheiligen toe,
„Al is hy niet vet, al is hy wat mager,
„Die moet even goed naar den slager.
„Sinte Maarten heeft een vogeltje
„Met een rood, rood kogeltje,
„Met een rood, rood rokje an,
„Dat er Sinte Maarten nam.

Tusschen Kerstmis en Driekoningen, meest echter met Nieuwe jaar, vertoonden grootere jongens of mannen de ster, die zij lieten draaien, en zongen daarbij een verbasterd kerk- of Driekoningenlied, in den trant van het welbekende

„Sterre, je moet er zoo stille niet staan,
„Je moet er met ons naar Bethlehem gaan.

Wij deelen er een, uit den mond van het volk opgeschreven, mede:

Wilt Vreugde hyn teere in Deese kers Nagt
Der heere Der heere is ons Voort gebragt

---

[1] Hier volgt nog iets van *Met zyn bloote beenen*, maar daarvan weet ik den rijmregel niet.

hoor Den Engele zinge in het mitde (midde) *Der Nagt*
Die tyden (tijding) *ons brenge aan Den herders zwagt* (wacht)
og herders Wilt zoeke scheper (schepper) *Vant het al* (heelal)
hy lyt in Doeke Die ons Verlose zal
og herders Wilt zoeke hy lyt in Doeke Die Verlose (verlossen) *zal*
De herders te zaame zyne heene gegaan
al Met haar Naame melk room en zaan
De herders zaame in stalle kwaame zaage het kintje aan
Dat marieja heeft geboore te zaame God Den (en) *mens*
Die ons heeft Verkoore heeft na Ziel en Wens
tot betelem is geboore Die ons heeft Verkoore heef na Ziel en Wens
treet minster en Meester (menschen en beesten) *Na het arme beeste kot*
treet minster Meester Daar lyt Die groote Got
in Doek omt Wonde in kribe gelyt
het is om onse Zonde Dat het schaape schryt
stort ziels oferhande en wilt Niet brande altyt meerenmeer.

Even als te Amsterdam was de Luilak of de Luielak een feest voor jongens, waarbij de gewone kluchten werden vertoond, als het luien aan de huizen om vijf of zes uur in den morgen, het rondrijden met een soort van rolwagentje, korrie genoemd, waarop een der jongens werd voortgetrokken. De kermis was, even als overal, een algemeen volksfeest voor groot en klein. De rijken kwamen bij elkander te gast in zulk een week, en door den arbeidersstand werd weinig gearbeid, behalve natuurlijk in de fabrieken. Te Krommenie vierde men varkensmarkt, waarop veel gedronken werd. Het schijnt dat dit feest, even als zoo vele andere feesten, begint te kwijnen; schoon het nog niet lang is geleden dat de zeildoekfabrikanten, die anders geregeld des maandags te Amsterdam ter markt gingen, voor die gelegenheid te huis bleven. Oudejaar werd te Krommenie en te Wormerveer door de burgerjongelui gevierd met een soort van jongeluipartijtjes, die door vrijende paren ('t zij vaste of losse vrijers) op eigen kosten werden bijgewoond, ten huize van den een of anderen burger, die daartoe zijn huis afstond. Op Nieuwejaar at en eet men stokvisch. Eene stokvischpartij is na een hardrijderij op de Zaan nog altijd in zwang. Het is hier de plaats

niet om den oorsprong van deze en andere gebruiken, zoo als het naar Amsterdam gaan of het rijden van de Zaandammers langs de oostzijde der stad op den derden Pinksterdag, na te sporen. Wij hebben van de voornaamste reeds elders [1] gesproken. Nog minder lust het ons mede te deelen wat er al vroeger op die selschappen en andere bijeenkomsten voorviel. Wij kunnen het ons eenigszins voorstellen bij het doorbladeren der boekjes, die bij deze gelegenheid afgezongen werden. Helaas! het woord van den ouden zanger zal ook hier wel toepasselijk zijn:

„De avondstond en brenght niet altyd kuischheid meê,
„Zoo gaet het op het land, zoo gaet het vaak in steê.
„Zoo gaet het overal, zoo gaet het aen de stranden,
„Dan is het visscherskind oock buyten alle banden.
„Zoo gaet het aen het hof, zoo gaet het in de hel,
„Waerin, soo God het blief, ick nimmer comen sel.
„Neen ick en wil myn siel niet henen laten vaeren,
„Waer dat de duvels steeds sich met elkander paeren.
„O siel, o lieve siel, en syt ghy nyet onwys,
„Soo seylt dan rechte voort nae Adams paradys.

---

[1] In ons *Maatschappelijk Leven*, bij de uitgevers dezes.

KARAKTER DER ZAANLANDERS.

Men zal van mij, die slechts een paar dagen aan de Zaan vertoefde, wel niet verwachten dat ik eene karakterschets geve van den tegenwoordigen bewoner dier streek, maar wel dat ik den indruk wedergeve, die mij den Tentoonstelling betreffende het karakter der voormalige Zaanlanders gaf, een indruk die niet werd uitgewischt door hetgeen ik daaromtrent las en hoorde. En wanneer ik dan de oude predikatiën, aan de Zaan uitgesproken, en de dichtbundels, door Zaanlanders vervaardigd, doorblader, zou ik, indien ik niet overtuigd was dat vroegere leeraars en dichters gewoon waren sterk te overdrijven en in alle rampen Gods gerichten over zedenverval en zonde te zien, haast durven beweren dat het met de moraliteit onzer Zaansche vaderen niet te best gesteld was.

Zoo lees ik in het zonderlinge boekske:

„*Onder-aardze storm-klok door de Almachtige en alleen Wonder-doende hand Gods in een onverwacht en verschrikkelyke Aardbeving op Zardam — tot grootmaaking van Gods H. Naam en opwekking uit den slaap der zorgloosheid tot een christelyke en boetveerdige wakkerheid van allen en een yder, bezonder van Zaan-dam, beschreven door George Hendrik Petri, Luthersch predikant.*

„*Ten Tweeden heeft men uit d' ervaarıng waargenomen*
„ *Dat nooit of zelden een Aardbeeving is gekomen*

„Dat niet en zy geweest een voorbod van iets quaets.
„Of voor het gantsche Land, of deez' en geene plaats,

en vervolgens:

„Maar ach! hoe veele, die nog christ'nen willen heeten,
„En nogtans van Gods woord, nog Syn geboden weeten,
„Maar schenden, lasteren des Allerhoogstes naam,
„Als of geen God en was, of dog heel onbequaam
„En onvermoogende de lasteren en zonden
„In hun te straffen;
„Ja men ziet het word geschonden,
„Ontheiligt en onteerd de Zondag in ons land,
„Byzonder op Zardam, zo dat het is een schand'
„Zelfs voor de Jooden die nog hier te lande woonen.

Zoo hief de »Wormerveerder Cats", Jan Claasz Schaap, een klaagzang aan, niet alleen over het misbruik van tabak en brandewijn: —

„'t Is vreemt wat dat er huizen zyn,
„Daar men Tobak en Brandewyn
„Verkoopt en drinkt in 't openbaar,
„Als of het zond' noch schande waar' —
„Men koopt het by de klyne maat,
„Maar drinkt het veel in overdaat.
„Dit quaat word laas hier so gemeen,
„Dat men schier ziet dat ieder een
„Verkoopt en koopt Tobak en Wyn,
„Van wat religie hy mach syn.

— het lichtvaardig trouwen en de danslust, maar ook »over eene belijdenis des geloofs, die meer met den mond dan met het harte geschiedde." Dit waren ondeugden in zijne oogen, waaraan zich niet alleen de mindere standen overgaven, maar

„Zelfs de stylen van onz' Kerk,
„Die plegen zulk en zulker werk:
„Zy voeren wel een brede Staat
„En zyn opzichtig in gewaat,
„Zy leven gaarn op haar gemak
„En drinken Wyn en wel Tobak
....

„Dus ziet men dat zich menig troost,
„En dat de zonde wordt vergloost:
„En dat 's veel de oorzaak, en waarom,
„Waardoor, eilaas! het Christendom
„Al daaglyks meer en meer vervloeit
„En vast in veele zonden groeit.

Zoo werden ook de branden te Jisp en in de Rijp, als oordeelen Gods over die dorpen, toegeschreven aan de grove zonden en verdoemelijke ongerechtigheden hunner bewoners. Ja, Simonides noemde zijn boekske over den brand aan de Rijp een *Vierbaeck van Gods oordeelen.*

Maar wanneer ik wederom M. Sents de Vries hoor zingen:

„Waar vind men soo een vlek al in des waerelts rond,
„De menschen zoo godsdienstig, men weynig vloekt en schelt,
„Welgezegent van den Opperheer in hun handenwerk,
„Aen ziel en lygchaam, gezegend aen haere leeraers,

en ik hoor de leeraars in hun afscheids- en intreêredenen de bewoners der Zaan roemen wegens hunne gezette opkomst in Gods huis, den vromen levenswandel van velen, hunne leeraarsliefde en weldadigheid, dan herhaal ik met den ouden zanger:

„Er zal wel overmaet in alle schriften wezen,
„Gelooft het alles nyet wat gy er in meugt lezen.

Alleen dit is zeker, dat het aan de Zaan ten opzichte der godsdienstigheid al als elders in ons vaderland zal zijn geweest, dat hare bewoners zeer *kerksch* waren, niet licht den openbaren eeredienst verzuimden en ook hunne huiselijke godsdienstoefeningen niet nalieten. — Weinige gemeenten hebben zulke voortreffelijke leeraars gehad als die aan de Zaan; velen verwierven zich zoo door hunne prediking als door hunne schriften grooten naam in de vaderlandsche kerk. De afbeeldingen dier vermaarde mannen zijn dan ook een pronk der Tentoonstelling, en de bijschriften daaronder getuigen van de hooge waarde, die men aan hunne prediking hechtte.

Weinige gemeenten waren er ook, waarin de godsdienstige

verdraagzaamheid, gastvrijheid, christelijke weldadigheid, broederlijke liefde zóó beoefend werden als in deze streken, en de treurige geschiedenis van die beide broeders, »*vroom, eenvoudig, eensgezind*, die *de liefde tot één ziel en hert had gemaakt*, maar die door godsdiensthaat de bitterste vijanden werden, door Claas Bruins bezongen, mogen wij onder de weinige uitzonderingen rekenen.

De geschiedenis spreekt van de vrijheidsliefde en dapperheid van den Zaanlander, vooral in den vrijheidskamp tegen Spanje betoond; die zucht tot onafhankelijkheid is hem door de volgende eeuwen eigen gebleven.

Standvastige en onvermoeide vlijt en werkzaamheid waren mede een kenmerk van den Zaanlander. De Zaanstreek was inderdaad gelijk aan een bijenkorf, waar elke werkelooze hommel met verachting werd beschouwd en ieder bezig was met honig garen, waar hij zich ook bevond. Hij was geheel koopman en zelfs zóó, dat zulks aanleiding gaf tot allerlei sprookjes, die later als waarheden geboekt zijn en spotters stof tot lachen gaven. Daartoe gaf ook zijne eenvoudigheid en spaarzaamheid aanleiding. Toen geheel Holland voor den afgod der eeuw, voor de mode knielde, bleef de Zaanlander gehouw en getrouw aan de voorvaderlijke zeden en gebruiken, en ook aan de voorvaderlijke zuinigheid, geen gierigheid, want dat zouden zoovele nuttige instellingen, die buitengewone opofferingen toen het vaderland in nood was, die sommen in 1672 en 1673 aan den Zaankant opgebracht, die *f* 13000 in 1731 voor de Waldenzen, die *f* 16000 in 1741 voor de ongelukkigen door den watersnood verzameld, kunnen weêrspreken.

Was de Zaanlander aan de oude zeden gehecht, hij was het nog veel meer aan zijn streek. Zijn dorp, zijn huis was zijn wereld. Bezocht hij Groenland, reisde hij naar den vreemde, het was alleen om geld te winnen tot versiering van zijn huis, tot verfraaijing van zijn dorp. Locale belangen gingen hem boven alles; ook waar het algemeene zaken gold, wist hij

ze ten dienste van zijne plaats te gebruiken. Doch boven de plaats zijner woning, ging hem het collegie (b. v. het school-, polder- of dagelijksch bestuur van den raad, het weeshuis), waarvan hij lid was, ter harte; zulk een collegie was zijn eigen gebied, zijn eigen terrein. Hij was jaloersch op zijn gezag, en zag niet gaarne inmenging of aanranding van andere collegies of algemeene belangen. — Bekend is de ondernemingszucht van den bewoner der Zaanstreek. Wel werd er aan de Zaan niet veel nieuws uitgevonden: maar men hoorde nog nauwelijks van eenige uitvinding, of ze werd hier terstond onderzocht en de nuttigheid er van beproefd. Zoo was het inzonderheid met de fabrieken. Nauwelijks was de houtzaagmolen en oliemolen uitgevonden, of hij stond ook te Zaandam. Amsterdam werd naijverig en verbood om ruw hout naar Zaandam te voeren en gezaagd hout binnen te brengen. Nu moesten de Zaandammers zelve hout koopen, wilden zij werk hebben. Zij zetten het hout bij de molens te koop, er kwamen handelaars; »men smeet (schrijft Soeteboom) eene schuit vol, en varende Zuid op, keerde men terug met een ledige schuit en een volle beurs." Nauwelijks was de walvischvangst bekend, of de Zaandammers waren aan de Noord-Pool. Maar het octrooi eener Maatschappij verhinderde de vangst voor bijzondere rekening. Nu zeilden Sybrand en Klaas Cornelisz, twee Zaandammers, onder de Noord-Pool door naar het Oosten, om walvisschen te vangen. Een hunner geraakte verzeild, maar ontworstelde aan het ijs, kwam te Archangel, maakte een beste vracht op Londen en vestigde de aandacht op het groote Rusland. Niet anders was het met den scheepsbouw. Ook hier stond Amsterdam, benevens Enkhuizen en Edam, zoo in den weg, dat men geen groote schepen voor rekening van anderen bouwen kon. »Wat raad toen?" (schreef Soeteboom). »Men moest het met het bouwen van groote schepen toch ook eens bezien. Men waagde het, en het vroor dat het kraakte." Doch de gelegenheid was hier voor het bouwen van groote schepen ongunstig. Aan de Voor-

Zaan waren geen werven, en hoe ze uit de Binnen-Zaan naar buiten te krijgen? Nu wond men den Groenlandsvaarder of de zoogenaamde Voorlooperfluit van 120 of meer voet lengte over een dijk van 150 voeten breedte en van 7 voeten hoogte, terwijl de ruimte tusschen de huizen niet wijder was dan 25 voeten, en daarenboven krom en met eene loopende bocht! Zoo ging het vroeger, en op dezen oogenblik is men bezig te zien of men van de Zaan een zeekanaal zou kunnen maken in verband met het Noord-Hollandsche kanaal. Geld verdienen was de groote zaak, en geld hebben de groote voorwaarde om ontzag in te boezemen. Maar de van ouds bekende zucht der Zaanlanders om geld te verdienen ging ook gepaard met voorbeeldelooze goede trouw. De Zaanlander was zoo eerlijk in den handel, dat verreweg het grootste gedeelte der goederen, die naar Amsterdam werden verzonden of van daar kwamen, met wederzijdsch en onbepaald vertrouwen verhandeld werden; slechts zelden werden die goederen door den Amsterdamschen handelaar of commissionair onderzocht. Hij zond ze op het woord van den Zaankanter naar Oost en West, en nimmer zag hij zich bedrogen. Het vermogen moge den vaderen crediet hebben gegeven, hunne eerlijkheid en goede trouw deden zulks nog veel meer.

Leefde de Zaanlander slechts voor den handel, gunde hij zich nauwelijks tijd om het middagmaal aan zijne woning te gebruiken, en vergenoegde hij zich met een stuk brood en vleesch, dan is het niet te verwonderen dat hij noch tijd noch lust had om zich in kunsten en wetenschappen te oefenen; dat vroeger niets hem dierbaar was dan hetgeen in nauw verband met zijnen handel stond. Wel hadden ze geld over om hunne werven, molens, schepen te laten afbeelden; maar niets voor een meesterstuk van kunst. Het is zoo: de Zaan heeft eenige schilders opgeleverd, wier kunstgewrochten waarde hebben; maar die vestigden zich elders, en men zoekt te vergeefs iets van hun penseel in hunne geboorteplaats. Maar de Zaanstreek

moet wel hebben overgevloeid van hen, die de kunst verstonden om een welgelijkend afbeeldsel van 't geen den Zaanlander dierbaarst was, ook van zijn eigen persoon, op hout of doek weder te geven.

Op de gansche Tentoonstelling vindt men niet één voorwerp dat getuigt dat de vroegere bewoners eenig werk van de beoefening der toonkunst maakten, en de dichters, die aan de Zaan gezongen hebben, waren allen *Dii minores.* Daarentegen ontbrak het niet aan goede bouwmeesters, ervaren wiskundigen en landmeters, voortreffelijke schrijvers en rekenaars.

Zoo was het. Is het nog zoo? Ik kan hier niet beslissen; zoo niet, dan is er geen twijfel aan of de toenemende beschaving en vooruitgang zal ook een machtigen invloed op den bewoner der Zaanlanden uitoefenen. En heeft hij eenmaal smaak gekregen in het ware schoon, dan zal hij het met de energie die hem eigen is trachten te bevorderen, en de rijke en machtige koopman niet alleen er eer in stellen dien rijkdom en die macht door noeste vlijt verworven te hebben, maar ook gaarne zijne schatten besteden tot bevordering van alles wat schoon edel en goed is, en dan zal men in waarheid kunnen zeggen:

Waar wordt zulk een oord in Holland gevonden?

een oord dat zulk een heerlijk verleden, zulk een schoon tegenwoordig, zulke blijde verwachting in de toekomst heeft? Dan zal de Zaan geen lofredenaars meer behoeven, maar van zich zelve de grootste lofredenaar zijn.

Doch niet alleen onderscheidde zich de Zaanlander door zeden, gebruiken en karakter, maar ook door eigenaardige uitdrukkingen. Wij hebben er reeds hier en daar proeven van medegedeeld, waarbij wij de volgende voegen.

De vrouw noemde de nauwsluitende muts, waaronder hare haren waren weggestreken, een *hul*, gelijk de Amsterdammers van *hulsel*, *hullen* (kappen) spreken. Het kapje van kaartpapier, dat in de ondermuts genaaid was van haar die de kap droeg,

heette *pol*, de halsketting van bootjes *karkant*, de fijne linnen katoenen lap, die de vrouwen onder den halsdoek droegen, *kroplap*, de borstrok *haaklijf*, *schabiljoen* het patroon, waarnaar men het kleed sneed, de nachtmuts *de snor:* van hier de woordspeling »de vrouw gaat met de snor naar bed". Ging men koffie drinken, zij noemden het *koppie doen*. Bij het koffiegereedschap behoorde het *oventje*, of ronde blikke komfoortje met steenen test, waarin *vier* (vuur) werd gedaan. Men zei: *vier in 't pokes*: vuur in 't komfoortje, *tak voor 't pokes*: na u het vuur. Had men genot gehad aan den maaltijd in iemands woning, dan zei men: *ik hek nog van 't maaltje bij u aan hoes*. De boterham heette *stek* (elders *stik*), het bordje waarop zij lag *stekkebordje*, het botervlootje *tijntje* of *botertijntje*, spek met aardappelen noemde men *bors*. Een kraamkind heette *popje, kramen, kramenpoppen; renniken* snel met een ijs- of prikslede voortgaan. Te Paschen at men *plasjes*, een soort van krakelingen.

De zieke is *stug*, zeide men als hij gevaarlijk was, doch was men ongesteld, dan gaf hij zulks te kennen met *ik ben van me stel*, ik ben niet frisch; ook sprak hij van *sukkelen* voor kwijnen, *de leg hebben* voor plat te bed liggen. Was *men naar in zijn lijf*, dan was men onpasselijk; verminderde de koorts, zij was mooi aan 't *opdaren;* had men ergens geen smaak in, dan zeide men: *daar heb ik*, of *lijk ik geen verbeelding van te hebben*. De schoonmaakster noemde men *klaerster*, het schoonmaken *klaeren*, zeepsop *wapeling*, de helpster *help*, de ongehuwde kinderen *ongedekte schuren*, de tante *peet*, de schoonzuster *snaar*. Men was *nogter* (flauw), *stalramig* (loom), *knuttig* (mooi), *meukel* (lief); men had *kwaad bij de kou* (last van de kou), was *loof* (moede): *ik ben het loof*. Men kwam *klak* (onverwacht), zei: *dat is klak* (valt me op 't lijf). *Gemorgen, gedag, genacht*, was de gewone groet, of wel *daag;* men sprak deze woorden ontzettend gerekt uit. — Papa en mama te zeggen vond men erg kinderachtig, en die het deden ging het glad verkeerd af. Een Krommeniesche moeder sprak haar kind

aan met *lief*, of met *zoet; Zal je noch een koekie, zoet?* Even als *zoet* was *oud* een woord, waarmee men oude lieden aansprak. »*Zoo oud, hoe gaat het?*" Deze uitdrukking is echter van algemeen gebruik geworden, als een vertrouwelijk woord. Zoo zegt een vriendje, die zijn kameraad in een tijd niet gezien heeft, *zoo oud, ben jij daar? Komaan oud* enz. De vroegere namen Mâ (*Maartje*), *Iet* (Grietje), *Uut* (Guurtje), *Sijb* (Sijbrecht), *Aagje, Remmert,* verdwijnen allengskens. In vroegere jaren had de knecht voor den heer, met wien hij school had gegaan en opgevoed was, volstrekt geen reverentie. Hij noemde hem *baas*, en men klaagt heden dat het woord *meneer* meer en meer in de wereld komt. Voor weinige jaren was er niet ééne mevrouw te Zaandam, alle dames heetten juffrouw. Ook had hier, even als te Dordrecht, het zonderlinge gebruik plaats, elk, aanzienlijk of onaanzienlijk, met zijn eigennaam aan te spreken. Vroeg men b.v. van wien dat of dat huis was, »Nouw!?? van Klaas v... W...!" of »van Jacob P...!" alsof zij geene groote mannen op de beurs, of, wie weet? leden der Eerste Kamer waren. Zulks kwam doordat ook hier het verschil tusschen heer en knecht èn in familierelatie èn in stand geringer was dan elders. Ook had men met elkaâr op de schoolbank gezeten en met elkander gespeeld. — Men deed iets uit *open reden* (in eens); was men tegen iets, dan *katte* men het; men ging ergens *reglevoort* (dadelijk heen), men *beschutte zijn woord,* hield zijn woord. — Doch zoo zouden wij een Vocabularium kunnen schrijven. Wij moeten het bij deze proeven laten; slechts nog ééne opmerking. Te Krommenie en elders werd jaarlijks eene algemeene verkooping gehouden, waar ieder ten verkoop inzond wat hij wilde kwijt zijn, en dat *Kustingbood* werd genoemd. Wat dat woord beteekent is onzeker. Het is bekend dat de hennepkammers of hekelaars, wanneer zij met hun goed van elders, b. v. van Graft, te Krommenie kwamen, om het daar aan de zeildoekfabrikanten af te leveren, gezegd werden te komen *kusten.*

BEGRAVEN.

Er is voor den schrijver van oude zeden en gewoonten geen rijker stoffe dan de begrafenis met al wat haar voorafging en volgde. Menig oudheidkenner heeft dit onderwerp con amore behandeld, en nog is het gansch niet uitgeput. Aan de Zaan hadden daaromtrent de volgende gebruiken plaats. Zoodra een mensch, van welken rang, stand of leeftijd, was gestorven, werden de luiken gesloten en de klok geluid — elders bezigde men voor dit gelui een bijzondere klok, het »doodsklokje" genoemd; — ook sprak men van het »uitluijen van den doode" — voor meer aanzienlijken te 11, voor geringen te 8 uren, terwijl men aan het korter of langer luien kon hooren of de doode een kind of een volwassen mensch was. Volgens oude keuren moest men een bepaalden tijd voor elk lijk luiden; luidde men langer, dan moest men, gelijk overal, meer betalen. Ondertusschen waren de bloedvrienden in het sterfhuis bijeen, werd het lijk door de buren uitgestrekt of afgelegd, het doodshemd, een linnen kleed met zwarte strikken en randen, dat elk kind bij zijn uitzet kreeg, aangetogen en in de bedstede (bedsvak) op stroo gelegd, waarna deze buren op koffij en brood werden onthaald. Spoedig volgden, nadat de boodbrengers met de zwart gerande lijsten, waarop de namen van hen stonden, aan wie het

»boodje" moest gebracht worden, was rondgegaan, de bezoekers; zij werden door de in rouw gehulde bloedverwanten afgewacht en zetten, na hun rouwcompliment te hebben afgelegd, zich aan de tafel, waarop koffie, koekjes, geestrijke dranken en tabak gereed stond. Dit duurde vijf, zes of meer dagen, want zoo lang bleef het lijk boven aarde, dat door elken bezoeker nóg eens beschouwd werd. Des avonds vóór de begrafenis bracht de timmerman de zware eikenhouten doodkist, waarvoor vele rijke houtkoopers reeds bij hun leven gezorgd hadden. Nu verschenen wederom de buren en de beide naast het sterfhuis wonende vrouwen, de eersten om het lijk te kisten, de laatsten om, als »kleedoplegsters", een zwart doodkleed of laken van meer of mindere fijnheid, waarin men aan het boveneinde evenveel plooien legde als de overledene jaren telde, en dat aan een arm- of weeshuis of wel aan de familie zelve behoorde, over de kist te spreiden. Nadat zulks geschied was, werden de nabestaanden genoodigd om het werk te komen zien en de buren wederom op koffie en brood onthaald. Den volgenden dag verschenen de genoodigden in grooten getale, dikwerf tot honderd toe, des namiddags te één ure aan het sterfhuis. Zij werden in het beste deel, waar de kist was neêrgezet, ontvangen. De vrouwelijke verwanten schaarden zich om de kist, de naasten in den bloede aan het hoofdeinde, en zoo in afdalende linie; de mannen zetten zich rondom het vertrek en in de nabijzijnde kamer. Terwijl zij daar zaten, las de schoolmeester, of bij de Doopsgezinden de vermaner, uit den folio-Bijbel, die op een pultrum aan het benedeneinde der kist stond, eenige kapittelen, soms reeds door den doode bij zijn leven opgeteekend, voor. Na deze lezing, met een gebed begonnen en geëindigd, begon de klok te luiden, trad de naaste der buren, die aan de zijde der kerk woonde, waarin het lijk moest bijgezet worden, na behoorlijk geklopt te hebben, de kamer binnen, en sprak: »vrienden, het uurtje is gekomen! kunnen wij voortgaan het lijk ter aarde te bestellen?" Hierop antwoordden alleen de

6

snikken, de kist werd uit de dooddeur gedragen en op de baar geplaatst, die de buren, ongehuwde zoo de doode vrijgezel of maagd, gehuwde zoo de doode getrouwd was, optilden en naar het graf droegen, waarna de familie naar den graad der bloedverwantschap en de vrienden in rouwgewaad, de vrouwen in hare huiken of regenkleeden, volgden. Zij vonden in de kerk de groeve geopend, en onder plechtige stilte, alleen door het snikken der rouwdragers afgebroken, daalde de kist er in neder, waarna de naasten in den bloede er de eerste schoppen aarde op wierpen. In dezelfde orde verliet men nu de kerk en keerde men naar het sterfhuis terug. Hier werd door den predikant of vermaner nog een ernstig woord gesproken, waarna eerst thee gedronken en tabak gerookt, later koffie met wit- en krentenbrood, soms koek en gerookt vleesch opgezet werd. Zoo bleef men tot negen of tien uren te zamen. Dat het bij gelegenheid der begrafenissen niet aan lijk- en treurdichten ontbrak, behoeft geen betoog, ook werden somtijds begrafenispenningen met doodshoofden, eeuwige lampen en toepasselijke inscriptiën aan de naaste betrekkingen en vrienden rondgedeeld.

En hier leggen wij de pen neder. — Veel van hetgeen wij opteekenden zal wel zoo uit vroegere als latere werken bekend, veel wellicht minder nauwkeurig door mij geboekt zijn, doch veel is ook tot mijne verschooning aantevoeren.

Het zij verre dat ik dit opstel wil aangemerkt hebben als een volledige geschiedenis der voormalige zeden der Zaanbewoners, integendeel, het is slechts een kleine bijdrage tot die geschiedenis, of, wilt gij, een antwoord op de vraag: welke is de indruk, dien de Tentoonstelling te Zaandam op u heeft gemaakt?

BIJLAGEN.

CZAAR PETER.

In één opzicht stelde de Tentoonstelling ons te leur. Wij hoopten dat zij ons meer van of betreffende Czaar Peter zou hebben te zien gegeven. Wij hadden ons echter die teleurstelling kunnen besparen, zoo wij ons tijdig herinnerd hadden, dat er reeds zooveel omtrent den Czaar en zijn verblijf te Zaandam nagespoord en geschreven is, dat wij veilig dit onderwerp voor uitgeput konden houden. Behalve een menigte portretten van den Czaar zelven en afbeeldingen zijner woning, de extracten uit de doop- en communicantenboeken der Evang. Luth. Gemeente en een schoolprent, is er niets merkwaardigs, dan alleen de vlag of wimpel van het schip de *Boetzelaer*, waaronder hij meermalen gevaren heeft, de in den tekst vermelde zilveren beker, en eenige voorwerpen, wier authenticiteit slechts traditioneel is.

EEN ZEILPARTIJ AAN DE ZAAN.

....»Men bepaalt een dag om, weer en wind dienende, te zeilen, nadat de waard eenige vlaggen, van meer of minder

waarde, tot prijzen gesteld heeft. De liefhebbers komen bijeen, men neemt de schuiten op, men zoekt zijn portuur in 't zeilen, tot dat er een zeker getal bijeen koppelt, dat elkander meent aan te kunnen, en men kiest een vlag uit naar welke men zeilen wil. Bij de inteekening zegt de waard elken inteekenaar een flesch wijn toe, elk betaalt zijn portie, en die de vlag mogt halen belooft gewoonlijk zes flesschen in 't gelag te zullen geven. Straks werpt men om den rang van 't liggen en het afzeilen, om namelijk best van of aan den wind te liggen, dat van het lot afhangt. Zoodra de loting gedaan is, treedt ieder in zijn vaartuig, men schiet boord aan boord naast elkander, men haalt de zeilen op, en elk stelt zich schrap om op het sein af te steken, ten einde, naar de vastgestelde afspraak, om de vlag te zeilen; welke afspraak hierop neerkomt: »Men zal bij het afsteken maar éénen zet met haak of boom doen; voorts, onder zeil zijnde, geen boom, haak of riem gebruiken, en zeilende aan elk zijn behoorlijk vaarwater vrij laten. De een zal den anderen door geenerlei lasten belemmeren, met, bij voorbeeld, steenen of vuil booslijk aan iemands roer te binden, of wat van dien aard meer zij: welke praktijken nog al eens plaats hebben. Ook staat het niemand vrij zijne schuiten in het afvaren te smeeren, schoon het geoorloofd is met een bevorens schoongemaakte en verschgeteerde schuit te komen. Wijders moet de achterste in 't zeilen naar 't einde van het vastgestelde perk de streek volgen, die de voorste genomen heeft, zoolang de voorste het vastgestelde punt niet voorbij zeilt. Intusschen staat het den achterkomenden zeiler vrij den voorste binnen dat perk, 't zij boven of beneden, voorbij te zeilen, en als de voorste hierdoor de achterste wordt, moet zich deze wederom naar de streek van den voorste schikken, en dus moeten zij allen elkander in dezelfde streek volgen. Ook is ieder zeiler, aan 't einde van 't perk gekomen, verplicht een zekeren stok of haak, aldaar uit het water uitstekende, hoedanig een er ook ter plaatse daar zij zullen aanlanden gestoken is, aan te raken, ten welken

einde er eenige schouwers medezeilen, schoon de zeilers zelve er zeer wel op letten." Volgens deze afspraak nu vangt het zeilen op dit gegeven sein aan. De scheepsgast zet zijne schuit met den haak van den wal, en gebruikt al zijn handigheid en vermogen, om haar een goede vaart te geven, waardoor de sterkste en handigste, met den wind van den anderen te winnen, niet zelden veel voordeel behaalt. Straks drijven de schuiten los en beginnen zich te verspreiden; hier en daar hangt men nog wat op elkanders zeilen; elk giet water, wat hij gieten kan, om met natgemaakt doek des te scherper te zeilen, en ten laatste scheidt men van een, onder het handgeklap van velen, die dit aangename Hollandsche stroomvermaak van den wal beschouwen. Ieder hunner tuurt, en men hoort, nadat ieder den zeiler toegedaan is, nu den eenen dan den anderen den prijs reeds toewijzen. Sommigen wagen het zelfs om er op te wedden, en ieder wenscht met drift dat het hem mogelijk ware, de schuit van zijn vriend voort te duwen. Eindelijk keert de vloot: twee of drie zitten elkander in het zog. Nu wint deze een gang in het laveeren, dan schiet er een ander door een knipschoot vooruit. Men nadert allengskens den wal; er staat al een rappe gast op de voorplecht met het touw in de hand, om, zoodra hij kans ziet, op den wal te springen. Half kans zelfs maakt hem stout; die eerst op den wal springt heeft de vlag. Hij springt toe, half in het water, half op het land; hij is de eerste en wint den prijs. Nu hoort men het gejuich en het handgeklap, de schippersmutsen draaien drie en driewerf in de hand, de massa geleidt den overwinnaar naar den gewonnen prijs. Deze strijkt de vlag van den stok, en eer zijne partijen den wal bereiken, staat de vlag al op den mast van zijn vaartuig, dikwerf met een hanenveer, het oude Hollandsche teeken van den kampstrijd, er boven op.

Intusschen komen de anderen aan den wal. Nu praat ieder over de kunst van zeilen. »Had ik dien éénen gang gewonnen," zegt deze, »dan had ik den prijs behaald." »Ja had ik", laat

zich een ander hooren, »toen dat luwtje niet getroffen, of was ik ginds niet onder de zeilen van dien of genen gekomen, mij was de vlag geweest." »'t Is geen wonder," zegt een derde, »wat heeft hij een zeil op!. welk een fok staat er bij! mijne fok is te klein." Dan zoekt een ieder zijne verschooning. Doch daar komt de overwinnaar; prat op zijne kunst, hoort hij de praat; zijn portuur komt hem na, straks is het woord: »Ik vaar tegen u, ik zal in uwe schuit overstappen; ik waag er mijn vlag aan." 't Kan niet af; men vaart op nieuw ten tweestrijd, en vaak ziet men de kunst dan op den hoogsten trap. Men stelt te recht geen kleine eer dat men zeilen kan, op welke schuit men ook schipper zij; en deze tweede zeilpartij strekt om weldra te doen blijken, wie baas is. Doch gemeenlijk zijn zulke partijen beiden gaar; en, de aankomelingen of bluffers uitgezonderd, weten nu genoeg, hoe zwaar elk in de zeilkunst weegt. — Voorts eindigen deze zeilpartijen meestal met een vroolijken dronk en andere vermakelijkheden, waaronder dikwijls weddingschappen tegen een volgenden bepaalden tijd aangegaan worden."

KERKELIJKE SIERADEN.

Het was vroeger de gewoonte, zoowel bij Katholieken als Protestanten, hunne bedehuizen met beschilderde glazen en borden te versieren. Zelfs gaven verschillende steden en particulieren eene pas gestichte kerk zulke glazen ten geschenke, en menig beweldadigde, van een krankbed verrezene, of van een gevaarlijke reis teruggekeerde gaf zulk een glas als een *ex voto* aan het bedehuis. Adellijken en aristocraten lieten hunne namen en wapens op glas schilderen en in het venster boven hunne zitplaatsen voegen; terwijl godsdienstige leden der gemeente bij plechtige gelegenheden hunne kerk met een glas,

waarop eenige toepasselijke dichtregels geschilderd waren, vereerden.

Op de Tentoonstelling is een glas uit een raam der kerk van de Waterlandsche Doopsgezinden te Wormerveer, met het schrift:

„Terwyl ghy meucht in desen tyt,
„Soo siet dat ghy voorsichtigh zyt,
„'t Geen ghy van Godt ontfanght en weet,
„Siet dat ghy dat deuchdelyck besteet,
„Want 's menschen leeven, broos als glas,
„Verdwynt haast als een bloem of vlas;
„Daerom, al leeft ghy in voorspoet,
„Ghedenckt vry dat men sterven moet.

Jan Cornelisz. 1649.

Op een ander glas las men:

„den 2 Brief Korent int 7 Kap."
„Dewyl wy nu alsulcke beloften hebben, alderliefste, so laet ons ons selven reynighen van alle bevleckinge des vleesches ende des Geestes ende voortvaren met heyligheyt in der vreesen Goodes. *Duyf. Pieters dr.* 1622.

Wederom op een ander:

„De liefde ist begin, het midden en het ent
„Van alles dat en was, oft by ons is ontrent
„En namaals wezen sal, in Godes ware kerk,
„Want liefde haar zoo hout, dat sy blyft binnent perck.
„Daar om dunckt my dat niet beter is te achten
„Als liefde die de bant is, niet beter is te achten,
„Zoo staat dan na de liefd, opdat gy dien verwerft,
„Want zo gy dit bekomt, 't is een ding dat niet sterft.

Claes Burkxzoon Gorter 1649.

In schier elke kerk vond men bijbelspreuken, de wet, het onze Vader, de tien geboden, de geloofsartikelen, op borden geschreven nevens of boven den predikstoel hangen, en vrome spreuken in rijm, waar het maar mogelijk was, zelfs op den rand van den hemel van den predikstoel, geschilderd. Ook zijn er

verscheidene borden, waarop bijzondere gebeurtenissen in en omtrent de plaats voorgevallen, zonderlinge voorvallen en ontmoetingen zijn afgebeeld, hier en daar in de kerken aanwezig, zoo als b. v. het aanspoelen van een walvisch, een brand enz. Evenals alle voorwerpen tot gebruik in het huis, den molen, de werkplaats, het kantoor, waren ook die welke tot godsdienstig gebruik bestemd waren aan de Zaan met beeldwerk en opschriften versierd. Zoo leest men op de offerschaal, gebruikt bij het avondmaal der Luthersche Gemeente te Zaandam, het volgende randschrift:

„Tot Godes lof en eer, doen deze schael vereeren
„De Jonckheyt, die dit jaer alhier catechiseren,
„Sterck acht en seventig: wy syn U spruyten Heer,
„Geeft dat wy wassen op, tot uwes names eer.

Op een andere gedreven zilveren offerschaal leest men:

Dees Schaal omvangd wat Groots En deelt Mildadigheden, Vooreerst de siel tot nut, En aan den Armen leden, Soo heeft dan Schonevelt aan u, Saandammer kerk, geschonken dese gift, Gebruykt tot Heylig werk, o Lievelinge Gods, wilt altyd hierop oogen, Op 't voedsel van de siel, En geven na vermogen.
Anno 1727 *Den* 7 *Maart d.* 5 *dag.*

Niet zelden ging het vroeger ook op de kerkelijke vergaderingen zoo woest toe, en werd er zoo onmatig gedronken, dat de kerkeraad daartegen voorzien moest door de »drinckliedekens, by de diaconye in gebruyck, (zoo als er een voor ons ligt, dat hoogst onwelvoegelijk luidt) op te haelen." De Tentoonstelling te Zaandam bevestigt dit. Er is namelijk een »Bokaal met een steentje, opschrift: *'t Welzijn der Diaconie tot Oostzaandam*", volgens de aanteekening er bij, »vroeger gebruikt bij de maaltijden der Regenten en bij de rekening en verantwoording der Diaconie voor den Kerkeraad. De bokaal moest geledigd worden zonder dat het steentje tegen het glas tikte, en anders poenitet."

HET JUFFERTJE.

Zoo heette de zoo dikwerf afgebeelde eerste houtzaagmolen aan de Zaan. Onder de menigte beschilderde borden op de Tentoonstelling is er een met de afbeelding van dien molen, met het opschrift:

„Ick was de eerst, die 't houdt
„Met zaegen stucken zaegde,
„Dat menich wonder was,
„En wonder wel behaagde,
„Waardoor 't gekomen is
„Te passen aen den dagh,
„Hoe dat ment houdt op 't best
„En spoedigh zaegen magh.
„Doe men schreef A° 1592 *stout*
„Is dese moolen 't Juffertje gebout
„Door Cornelis Cornelisz van Uitgeest,
„Die de eerste uytvinder is geweest.

1724.

FEESTGEZANGEN.

Onder de liedekens, die in Noord-Holland op bruiloften werden aangeheven, en die men bij menigte in de verschillende liedeboekjes aantreft, was dit het meest in gebruik en werd schier op elke bruiloft door de gasten gezongen op de »*stemme La Marionette.*"

1. *„Singht op, Minne-Goodtjes,*
„En verheft een vreugden-liedt,
„En ghy, speel-genootjes,
„Blyft hier in gebreecke niet,
„Het soetste Godinnetje isser de Bruydt,
„En Phillis nae-loopen dat is er nu uyt,
„En nu sal zyn vreught van 't minnen
„Eerst beginnen,
„Die op 't trouwen sluyt.

2. „*Ghy o Nieuw-gepaerde,*
„*Voeght hier by uw stemm' en hert,*
„*Nu ghy, beyd' nae waerde*
„*En nae wensch vereenight werdt.*
„*Ghy vrienden en gasten, vergaert aen den dis,*
„*Drinckt eensjes een romertjen helder en fris,*
„*Zegt wat ghy het lief paer menschen*
„*Al wilt wenschen*
„*'t Welck wenschelyck is.*

3. „*Godt wil de getroude*
„*Strengelen zoo vast aen een,*
„*Dat men noyt verkoude,*
„*Maer haer ziels-bandt blyf gemeen;*
„*Godts heylige zegen bewoone haer huys*
„*En houdt daer buyten de droefheydt en 't kruys,*
„*En laet beyd' nae zyn behagen*
„*Zich wel draghen,*
„*Vroom, godtvruchtigh, kuys.*

4. „*Des Echts bedde vruchten,*
„*Hier een dochter, daer een zoon,*
„*Geef Godt met genuchten*
„*Aen haer dis, als in een kroon;*
„*Hy plant in de kinderen der vaderen deught,*
„*Opdat zy opwassen tot beyder haer vreught,*
„*En door zyn naem te vresen,*
„*Moghen wesen*
„*Spieghels voor de jeught.*

5. „*Godt will' na dit leven,*
„*In top van voorspoedigheydt,*
„*Haer het ander geven,*
„*Daer geen eyndts verloop aen leydt;*
„*Godt hael door het geestlyck huwelyck*
„*Beyd' Ouders en Kinderen na zyn ryck,*
„*Dat is vreught der weër-geboornen,*
„*Uyt-verkoornen*
„*On-uyt-spreeckelijck.* [1]

---

[1] Dit liedeke van H. Bruno, vriend van Huijgens en Tesselschade, leermeester der kinderen van den eerste, is herhaaldelijk afzonderlijk gedrukt en ook te vinden in 't *Hoorns vermaecklijck Trekschuitje* D. II blz. 163.

Tot de meest geliefde liedjes op de voorbruiloft behoorde ook deze

Bruilofts-sang.

STEM: *Lieve dogters vol.*

1. *„Bruydegom en Bruyd ter eeren,*
„Laten wy in deze Feest,
„Vrolyk, vrolyk, bly van geest,
„Nu in deugd ons vreugde vermeeren,
„Singen met sedig geluyd,
„Geluk Bruyd'gom en vrouw bruyd!

2. *„Door de golven en de baren*
„Van een ongeruste see,
„Eene goede, soete ree
„En nu beyde hebt bevaren
„En gekregen tot een buyt
„D'een een bruy'gom, d'aar een bruyt.

3. *„'k Wensch u Godt geluk wil geven*
„In de soete, lieve staat,
„Die gy nu met lief aanvaat,
„Dat gy vreught en vreugdeleven
„Tot de Dood uw oogen sluyt.
„Geluk Bruyd'gom en vrouw Bruyd!

4. *„Soeckt elkander te behagen,*
„Neemt het sout altydt in 't soet,
„Duyd het kwaad altyd in 't goed,
„Leer u leed geduldig dragen,
„Dryft de twist ten Huyze uyt.
„Geluck Bruyd'gom en vrouw Bruyd!

5. *„Leeft dat ghy voor ander lieden*
„Met uw leven l'allertyd
„In 't goed' een voorbeeld syt.
„Wilt u eygen tuyntje wieden,
„Suyvert het van al 't onkruyd.
„Geluck Bruyd'gom en vrouw Bruyd!

6. *Groeyd en bloeyd altyd in deughden*
„Als de Lauwerieren doen,
„'s Winters, somers even groen,
„Want d'opregte waere vreught
„Alleen uyt de Deugde spruyt.
„Geluck Bruyd'gom en vrouw Bruyd!

„Prinsen, d'Opperprins der Prinsen,
„Die al eeuwig, eeuwig leeft,
„Die alle goede gaven geeft,
„Geeft u al 't geen ghy meugt wenschen,
„Geluck Bruydegom en vrouw Bruyd!

DE LUERKORF IN 1679.

»Een rose fluweele doopluer rontom met een schoone kant van binnen gevoert met rood armozijn.

»Daertoe een kamerdoeckse doopluer met een tulekant.

»Een wit satijne dekentie met roozen gestickt, van binnen met watten gevoert met wit armozijn.

»Een wit satijne strookluurtie van binnen met witten dubbeld taf gevoert.

»Een geel satijne wieg met een kleedje.

»Een sarge de dame luer, om boven te dragen, met een parel coleur galon omboort.

»Een witte swachtel van dezelfde stof.

»Twee witte musjes en boordsel als boven.

»Een witte, Engelsche karsaaye luer met een wit boordsel.

»Een dito swachtel.

»Een linnen swachtel met breet lint.

»Drie witte dekenties, met paers en twee met geele streepen gekeperd.

»Een geel dekentie met swarte streepen.

»Een dito grooten.

»50 lueren.

»50 fijtsels.

»Een geel satijne speldekussen met een groote silvere gallon omboort.

»Een groen lakense speldekussen met wit satijn bekleed.

»Een wit gebreijt borstrokje.

»Een fijn om onder te dragen, met perel couleur galon omboord.
»Een paar fijne gebreide handschoenen.
»Een witte sajette.
»Een groote silvere bel.
»Een silvere honighdoos.
»Een silvere pappot met deksel en lepel.
»Een groote silvere kom met een deksel, silvere lepel en gegoten steel.
»Een wit moire doopluer met een silvere kant geboord en met rood armosijn gevoerd, met een kamerdoeckse doopluer daartoe, rontom met kant.
»Een fijne bakermat met een planck op de sy van 't vuer.
»Een fijne overtrek.
»Een wiegh van middelslagh met pruimenhoute voeten.
»Een wit fijne bennetje.
»Een slechter overcorf.
»Een witte fijne vuercorf.
»Een pruimehouten bakerstoeltje.
»Twee groote stoven van eykenhout.
»Een zwart ebbenhoute kloppertje.

SCHOOLMEESTERS-REKENING.

Tot de laatst ingekomen voorwerpen behooren eenige rekeningen van meester Pieter en Dirk Knip. Zij zijn keurig geschreven met allerlei soort van trek- en haalletters, versierde voorletters enz., en kunnen als schoonschriften achter lijst en glas geplaatst worden. Uit deze rekeningen kan men ook het schoolgeld, dat voor het leeren lezen, cijferen enz. moest betaald worden, opmaken. Wij deelen een paar dezer rekeningen tot eene proeve mede:

Monsr. J. C. van den Marckt. debet aan Pieter Knip voor een Maand onderwys Gedaan aan UE. Zoon Cornelis, in 't schryven en leezen . . . . ƒ = : 10 : =.
Nog 2 Maande in 't cyffren, schryven etc . . » 3 : 6 : =.
Voor 3 Maande onderwys aan UE. dogter . . » 3 : 4 : =.
Onkoste aan papier, penne en boeke. . . . . . . » 1 : 2 : =.

Zoum ƒ 4 : 2

Willem Cornelisz. Ris Debet aan D. Knip, wegens 3 Maande onderwys gedaan aan UE. kinderen . . . . ƒ 2 : 8 : =.
Voor de penne en voor Heylige en een leerboek » 1 : 12 : =.
Verschenen den laatste Augustus 1744.

Somme ƒ 3 : = : =.

In dank voldaan 11 September 1744 blyve UEd. Dienaar Dirk Knip.

INHOUD.

3 2044 037 775 301

